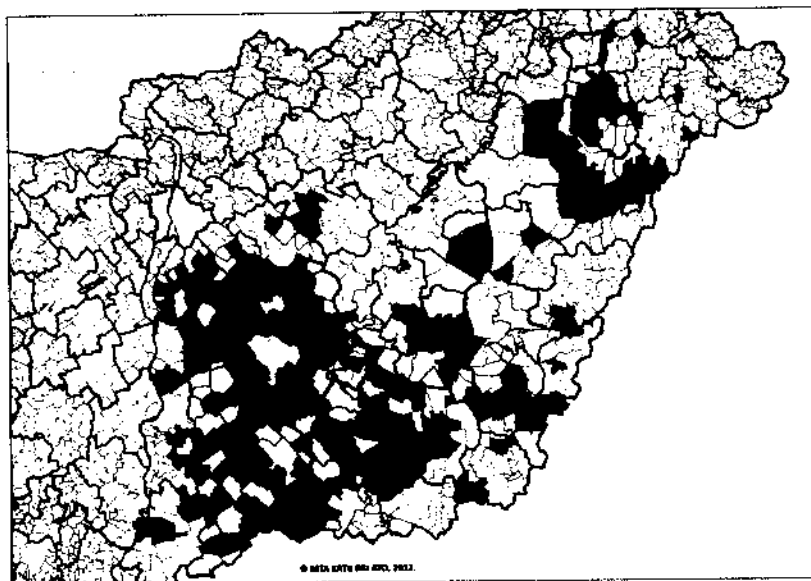

**Magyar Tudományos Akadémia,
Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont**

Regionális Kutatások Intézete - Alföldi Tudományos Osztály

**A Tanyafejlesztési Program keretében megvalósuló
pályázatok értékelő monitoringja 2011-2012**

I. munkafázis

Kecskemét

2012

Készült a
Vidékfejlesztési Minisztérium –
Vidékfejlesztési, Képzési és Szaktanácsadási Intézet
megbízásából

Szerzők:

Dr. Perger Éva kandidátus
tudományos osztályvezető

Dr. Farkas Jenő Zsolt PhD
tudományos munkatárs

Dr. Kovács András Donát PhD
tudományos munkatárs

Közreműködők:

Szemenyei Gyula informatikus

T. Gémes Tünde könyvtáros

Kecskemét

2012

TARTALOM

TARTALOM	1
VEZETŐI ÖSSZEFOGLALÓ	3
BEVEZETÉS	7
A TANYAFEJLESZTÉSI PROGRAM BEÉRKEZETT PÁLYÁZATAINAK ÉRTÉKELÉSE	10
Az értékelés szempontjai és kérdései	10
A feldolgozott adatállomány	10
Az első célterületen beadott pályázatok értékelése	12
A második célterületen beadott pályázatok értékelése	17
Területi elemzés	21
A TANYAFEJLESZTÉSI PROGRAM PÁLYÁZÓINAK JELLEMZÉSE	29
A térségi fejlesztésekre pályázók adatainak főbb jellemzői	29
Az egyéni gazdálkodó pályázók főbb jellemzői	29
A TANYAI GAZDÁLKODÁS JELLEMZŐINEK VÁLTOZÁSA AZ EURÓPAI UNIÓS CSATLAKOZÁS UTÁN	36
A TANYAFEJLESZTÉSI PROGRAM PÁLYÁZATÁNAK MEGÍTÉLÉSE AZ ÉRINTETT SZAKEMBEREK VÉLEMÉNYÉNEK TÜKRÉBEN	44
Kiindulópontok, módszerek	44
<i>A megkérdezett szakemberek</i>	45
<i>Az interjúk során feltett kérdések</i>	46
A prominenciák által megfogalmazott vélemények	47
<i>A Tanyafejlesztési Program pályázati lebonyolításának és annak adminisztratív körülményeinek megítélése</i>	47
<i>A pályázat időbeosztására vonatkozó javaslat</i>	47
<i>A pályázati célokról alkotott vélemények</i>	48

<i>A pályázati források elosztásáról alkotott vélemények, javaslatok</i>	49
<i>Új célterületekkel, támogatási jogcímeikkel kapcsolatos javaslatok</i>	51
<i>A feltételekre és az értékelési rendszerre vonatkozóan elhangzott javaslatok, észrevételek</i>	52
<i>Támogatási feltételekre vonatkozó javaslat – a területi differenciálás kapcsán megfogalmazott vélemények</i>	53
<i>A jogosultak körére vonatkozó feltételek megítélése</i>	53
<i>Az „önerő” meghatározásával kapcsolatos javaslat</i>	54
<i>A finanszírozással kapcsolatos javaslat</i>	55
<i>A nyomon követéssel és az ellenőrzéssel kapcsolatos vélemények</i>	55
<i>Az indikátorokkal kapcsolatos vélemények</i>	56
Összegzés	57
A TANYAFEJLESZTÉSI PROGRAM PÁLYÁZATÁNAK LEHETSÉGES INDIKÁTORAI	58
Bevezetés.....	58
A települési és térségi fejlesztések lehetséges indikátorai	58
Tanyagazdaságok fejlesztésének lehetséges indikátorai	61
IRODALOM	63

VEZETŐI ÖSSZEFOGLALÓ

A Vidékfejlesztési Minisztérium - Vidékfejlesztési, Képzési és Szaktanácsadási Intézet és a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja¹ között 2011. december hó 06. napján megállapodás született a Tanyafejlesztési Program keretében, a VM által 2011. szeptemberben meghirdetett pályázati felhívások alapján megvalósuló pályázatok értékelő monitoringjának megvalósításáról. A Tanyafejlesztési Program alapvető célja a tanyák, mint sajátos magyar településtípusok megújítása, gazdálkodásuk újraélesztése, a tanyás térségek sajátos értékeinek megmentése, megőrzése, valamint a tanyán élő lakosság életkörülményeinek javítása. Az értékelő monitoring elsődleges célja, hogy a munka során kapott eredmények megalapozzák a Program keretében 2012-ben várható további pályázati kiírásokat. A munka keretében készített elemzések, interjúk, felmérések azonban részben lehetőséget adnak arra is, hogy képet kapjunk a tanyai térségek, tanyák jelenlegi helyzetéről, állapotáról. A megállapodás értelmében az MTA RKK 3 munkafázisban végzi el az értékelési és monitoring feladatokat. **Jelen dokumentum az 1. munkafázis eredményeit foglalja össze.**

Az 1. munkafázis keretében a megállapodás 1. sz. melléklete a **következő feladatok elvégzését írta elő:**

- első munkafeladat: Az adatok rendezése és az információk elemzése a teljes pályázati adatbázisban
- második munkafeladat: A Tanyafejlesztési Program keretében pályázók adatainak és a 2005-ben végzett Tanyakutatás során kapott alapadatok gyors-elemző összevetése
- harmadik munkafeladat: Hatásvizsgálati indikátorok kiválasztása
- negyedik munkafeladat: Fókuszcsoporthoz beszélgetések a Tanyafejlesztési Program pályázatairól

¹ A Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja 2011. december 31-én beolvadással megszűnt. Általános jogutódja a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont. (MTA KRTK) A Tanyafejlesztési Program értékelő monitoringjához kapcsolódó feladatokat változatlan tartalommal, az immár az új Központ keretében működő Regionális Kutatások Intézete, azon belül az Alföldi Tudományos Osztály végzi.

A fenti munkafeladatok az értékelő munka első szakaszában megvalósultak, bár egyes esetekben - az adatbázis szerkezetéből és tartalmából eredően - az eredetileg tervezett mélységű elemzésre nem volt módunk. Az adatbázis értékelése kapcsán így javaslatot tettünk az adatrögzítés általunk javasolt módjára is. A negyedik munkafeladat esetén a gyakorlatban az eredeti vállalásnál több információ begyűjtésére volt lehetőségünk, mert végül az eredetileg tervezett 15 fő érintett döntéshozó, szakértő nem fókuszcsoportos beszélgetéseken, hanem mélyinterjúk keretében fejthette ki a véleményét, javaslatait.

Az elvégzett munka eredményeinek bemutatását jelen dokumentum a következő szerkezetben tartalmazza:

A vezetői összefoglalót követően egy rövid bevezetésben adunk vázlatos áttekintést a tanyák, tanyás településszerkezetű területek történeti változásairól, helyzetük feltérképezésének, valamint fejlődési és fejlesztési lehetőségeik feltárása iránti igény megjelenéséről, a Tanyafejlesztési Program előzményeiről és jelentőségéről. Ezt követi egy összefoglaló fejezet a Tanyafejlesztési Program beérkezett pályázatainak értékeléséről, a benyújtott pályázatok adatainak feldolgozása alapján. Ebben a részben a pályázat leíró szempontú értékelése, valamint az igények, célok közötti összefüggések feltárása történik meg. A következő tematikus egységben a pályázati úrlapon a pályázókról gyűjtött adatok statisztikai feldolgozásának eredményeit ismertetjük, míg a harmadik rész a 2005-ös Tanyakutatási program eredményeire építve próbálja meg felvázolni, hogy mi történt a gazdálkodó tanyákkal az európai uniós csatlakozást követő nyolc évben. A jelentés negyedik nagy összefüggő egysége összefoglalja azokat a véleményeket, javaslatokat, melyeket a térségi-települési célterületeken tevékenykedő szakemberek a mélyinterjúk során fejtettek ki a Tanyafejlesztési Program 2011-ben meghirdetett pályázatairól. Végül a dokumentum tartalmazza a Tanyafejlesztési Program lehetséges indikátorainak általunk javasolt listáját.

Az értékelő monitoring munka elsődleges célját, a Program keretében 2012-ben várható további pályázati kiírások megalapozását, közvetlenül elsősorban a pályázati adatok feldolgozásának eredményei és a mélyinterjúk tapasztalatai szolgálták. A 2005-ös tanyakutatások eredményeinek összevetése a pályázók adataival inkább háttér információt nyújt a program kidolgozóinak. Az indikátorlista a megállapodás keretében elvégzendő későbbi munkafázisok (kérdőíves felmérés, hatásvizsgálat) megalapozását szolgálja, és a későbbiekben még pontosításra, finomításra kerül.

A fentiek miatt a **vezetői összefoglalóban elsősorban az adatfeldolgozás eredményeinek és a mélyinterjúk készítése során összegyűjtött tapasztalatok néhány kiemelten fontos közös elemére koncentrálnunk**, mert a következő pályázati kiíráshoz ez nyújthat a legtöbb segítséget.

Már az első munkafázis tapasztalatai is megerősítik, hogy a **Tanyafejlesztési Programhoz kapcsolódó pályázat valóban a hazai vidékfejlesztés mérföldköve**, az első érdemi lépés a tanyai térségek megőrzését illetően. Bár az adatok feldolgozása, illetve az interjúk során az első kiírás bizonyos ellentmondásaira is fény derült, összességében mind a pályázat céljaival, mind a kiírás módjával, mind a pályázat lebonyolításával kapcsolatban pozitív vélemények fogalmazódtak meg. Az egyetlen érdemi kifogás a **pályázati források szűkösségével kapcsolatban fogalmazható meg**. Ez a probléma – bár 2012-ben számítani lehet a pályázati források bővülésére – felhívja a figyelmet a **források koncentrációjának szükségességére, és a fejlesztések komplexitásának erősítésére**, amire vonatkozóan számos javaslat született. Mind a pályázati adatok feldolgozása, mind az interjúk javasolják, hogy mindkét célterületen koncentrálni kellene a forrásokat bizonyos pályázati célokra. Az első esetben a **valódi térségi hatású fejlesztésekre** (pl. útkarbantartás, tanyagondnoki szolgálat), a második célterületen azokra a célokra, melyek az **első időszakban legfontosabbak a tanyagazdaságok termelőképességének felfuttatásához**. Bizonyos fejlesztési célok esetén markánsan jelent meg, hogy a **problémák megoldására önmagában a tanyafejlesztési program nem képes megnyugtató megoldást adni**, szükség van egyéb beavatkozásokra is. (más ágazati, területi programokkal való összehangolás, jogszabályok módosítása)

Mindkét munkaszakaszban javaslatként merült fel a **fejlesztések komplexitásának erősítésére vonatkozó igény**. Míg a tanyai fejlesztéseknél ez a komplexitás követelményének még hangsúlyozottabb érvényesítését jelenti az értékelés során, a térségi, települési fejlesztések esetén új komplex fejlesztési célok megjelenítését. Javaslatként felmerült a **területi koncentráció igénye**, illetve az, hogy **egyes kiemelt térségek jelenjenek meg rájuk jellemző komplex fejlesztési céllal**.

A **forráselosztás** tekintetében mind a pályázati adatbázis elemzése, mind a szakértői vélemények alapján érdemes lenne átgondolni, hogy a **második célterületre, azaz a tanyagazdaságok fejlesztésére jutó források aránya növekedjen**, hiszen a tapasztalatok szerint a program eredeti célját ezek a fejlesztések tudják a legjobban szolgálni. A **térségi fejlesztések** esetén is érdemes lenne erősíteni a **gazdálkodókkal való együttműködés momentumait**. Új települési, térségi célként jelenhetne meg pl. a **gazdálkodók szoft támogatása** (képzés, tanácsadás stb.), ami talán azokban a térségekben is növelné a gazdák pályázati aktivitását, melyek az első kiírásban nem tudtak indulni. A térségi fejlesztések esetén az **egyesületek lehetőségeinek bővítését is szorgalmazták a szakértők**.

Az **előfinanszírozás nehézségei és az önerő meglétének hiánya** miatt javaslatként fogalmazódott meg, mind az egyéni gazdálkodók, mind a rosszabb helyzetben lévő önkormányzatok megsegítésére valamilyen **banki konstrukció** kialakítása.

BEVEZETÉS

A tanyák kialakulásukat és eredeti funkcióikat tekintve speciális magyar településtípusnak tekinthetők, amelyek évszázadokon keresztül alapvetően határozták meg az alföldi táj képét. E szórványok kialakulásuk idején a mezőgazdaság településformájaként jöttek létre, és lehetővé tették a Török Hódoltság után elnéptelenedett Alföld területének hasznosítását, előbb állattenyésztés, majd később növénytermesztés által. Tömegesen azonban csak a 19. század közepétől indult az népesség gyűjtőpontjául szolgáló mezővárosok határának rohamos benépesülése, a tanyai élet- és gazdálkodási forma elterjedése. 1930-ban az alföldi megyék népességének 30 %-a, 977 384 fő volt külterületi lakos, melyből a tanyán lakók száma mintegy 750-800 ezer fő lehetett (Becsei J. 1990). Az 1945-ös földosztás volt az utolsó olyan meghatározó esemény, amelynek hatására jelentős számban jöttek létre tanyák. Az utána következő 45 évet a tanyarendszer pusztulási és differenciálódási szakaszának nevezhetjük (Becsei J. 2004). Az államszocializmus alatt a tanyatelkek méretének maximalizálásával, a szigorúan szabályozott földhasználattal és a külterületen bevezetett tanyabővítési és újjáépítési tilalommal jelentősen korlátozták a tanyákon folyó gazdálkodást (Ónodi G. 1990). A kedvezőtlen szabályozási körülmények következtében az Alföld több térségében lényegében felszámolódott a tanyarendszer, mint például a Jászságban, a Hajdúságban vagy a Nagyunságban. A tanyákon élő népesség száma az 1990-es évek közepére a becslések szerint 150-200 e főre csökkent (Miltényi K. 1997).

A rendszerváltoztatás után többen úgy vélték, hogy a kárpótlás nyomán – hisz aki kérte, tanyája mellett kaphatta vissza földjét – kialakuló új birtokstruktúra kiváló alapot jelent majd a tanyasi árutermelő gazdálkodás felélesztéséhez, s egyben a tanyarendszer megújulásához (Molnár M. 2006). Ennek a folyamatnak csak a Duna-Tisza közén lett volna realitása, hiszen a Becsei József által meghatározott feltételek, mint például a megfelelő nagyságú birtokméret, a művelési szerkezet, és a fennmaradt tanyák nagy száma csak itt álltak rendelkezésre (Becsei J. 2002). Elmaradt azonban az életképes külterületi központú családi gazdaságok kialakulása. A kárpótlás folyamatában túlnyomóan már az előregedett egykori tanyasi gazdálkodók vállalták fel az ezzel járó feladatokat és nehézségeket. Így a tanyák sokak által várt megújulása nem indult el. A hazai vidéki térségeken belül sajátos „altípust” jelentő tanyás településszerkezetű területek helyzete, fejlődési és fejlesztési lehetőségeinek feltárása iránti igény ezután már csak az európai uniós alapokon nyugvó hazai vidékfejlesztésben jelent meg a 2000-es évek elején. Ennek oka az volt, hogy a magyar választási rendszer sajátosságai miatt a tanyán élők alig kerültek be az önkormányzati testületekbe, így érdekérvényesítő képességük, lobbijerejük mind helyi, mind országos szinten csekély (Bódi F. 2004).

Magyarország Európai Unióhoz történt 2004-es csatlakozása után a 2007-2013 közötti tervezési ciklusra történő felkészülés jegyében „Tanyakutatás 2005” címmel az MTA RKK és a VÁTI együttműködésében átfogó kutatás zajlott a Duna-Tisza közén. A 26 000 tanyát érintő vizsgálat eredményeként sikerült feltárni a magános települések típusait és a külterületeken lezajlott folyamatokat. A legfontosabb tanulsága ennek a munkának, hogy 1990 után a települések belterületéhez közel megjelentek a csak lakófunkcióval rendelkező (szuburbán) tanyák (urban and rural sprawl), valamint egyértelművé vált, hogy a hagyományos gazdálkodó tanyák száma jelentősen lecsökkent. Ez utóbbi tanyatípus társadalmi struktúrája megváltozott, előregedett és szegregálódott. Ennek következtében veszélybe került a tanyák tájfenntartó és társadalmi-gazdasági szerepe (Csatári B. 2005).

A „Tanyakutatás 2005” című kutatásban megfogalmazott eredmények és javaslatok irattárba kerültek, és tanyai lakosság helyzetének javítására érdemi lépések hat évig nem történtek. Hasznában így is volt e munkának: a Lakitelki Népfőiskola és a hozzákapcsolódó egyetemek és főiskolák az MTA RKK vezetésével felélesztették a 2002-ben indult Tanyakollégiumot. Ennek lényege, hogy az agrár-felsőoktatásban tanulók közvetlen ismereteket szerezzenek a magyar mezőgazdaság egyik legfontosabb gazdasági és kulturális örökségéről. 2011 májusában a Tanyakollégium résztvevői ajánlásokat és javaslatokat fogalmaztak meg a kormányzat számára egy készülő tanyatörvény tervezetthez.

Szintén 2011-ben a Vidékfejlesztési Minisztérium bejelentette, hogy 1 mrd Ft körüli költségvetési forrás felhasználásával Tanyafejlesztési Programot indít a tanyai gazdálkodók helyzetének javítása érdekében, melyre vonatkozó javaslat már a 2005-ös Tanyakutatásban is megfogalmazódott. Ha végigtekintünk a tanyarendszer fentiekben vázolt nagyon rövid ismertetésén, akkor látjuk, hogy az 1930-as évek tanyai aranykora után talán az első érdemi lépések megtételéről beszélünk e „világ” megőrzését illetően. A pályázat fontosságát és újszerűségét az is jelzi, hogy a 2004-es európai uniós csatlakozás után ez az első hazai forrásokból biztosított pályázati forrás a vidék és az agrárium számára. Lényegében az első eleme a magyar „hozzáadott” értéknek a KAP-ból érkező támogatásokhoz, az első stratégiai irány, ami nemzeti célként jelenik meg a jelenlegi szubvenciórendszerben.

Az agrártámogatások jövője szempontjából is jelentősnek véljük ezt a programot, hiszen a KAP jövője ugyan még sok tekintetben kérdéses, de már látszik, hogy összességében a vidéki erőforrások megőrzése felé tolódnak a támogatási preferenciák. A Tanyafejlesztési Program éppen egy ilyen jellegű támogatásként fogható fel, amely a tanyarendszeren belül az eredeti funkciókat megőrző gazdálkodó tanyákat, valamint általában a szórványtelepülések helyzetét kívánja bizonyos

területeken (pl.: elérhetőség) javítani, ezáltal a számos környezeti, gazdasági és társadalmi előnnyel járó fennmaradást elősegíteni. A programban megjelenő szemléletet úgy gondoljuk az agrár- és a vidékfejlesztés egész rendszerébe fokozatosan át kell vezetni, és érvényesíteni kell e szempontokat, melyek megalapozhatják gazdálkodóink felkészülését a 2014 utáni KAP-ra.

A TANYAFEJLESZTÉSI PROGRAM BEÉRKEZETT PÁLYÁZATAINAK ÉRTÉKELÉSE

Az értékelés szempontjai és kérdései

A Tanyafejlesztési Program pályázati rendszere alapvetően két célterületre különül a Tanyafejlesztési Program rendelete szerint. Az első a települési, térségi fejlesztések elősegítését célozta, és önkormányzatok (és azok non-profit gazdasági társaságai), térségi társulások, civil és érdekképviseleti szervezetek számára biztosított nagyobb összegű (200 e Euró, 90 %-os támogatási arány) forráshoz jutási lehetőséget. E pályázatok megítélésénél tehát azt vettük figyelembe, hogy azok mennyire szolgálták egy településen, térségben található gazdálkodó tanyák érdekeit. Itt - a kiírás szellemiségéből következően - alapvető fontosságúnak tartunk két kérdést: egyrészt, hogy a **térségi fejlesztés tényleg hasznos-e a gazdálkodó tanyák számára, másrészt, hogy azt valóban ezen a szinten, vagy esetleg egyéni gazdálkodói célként lenne-e célszerűbb kezelni.** Ezen felül kritikai értékelésünk másik fontos eleme, hogy a **nyertes projektek áttekintő tartalmi értékelése alapján valóban a meghirdetett pályázati lehetőségek szolgálták-e legjobban a térségi szemléletű fejlesztést.** Itt jegyeznénk meg, hogy az egyes nyertes pályázatokkal egyenként foglalkozni nem kívánunk, hiszen az nem feladata egy ilyen jellegű elemzésnek, inkább az egyes célkitűzések kapcsán megjelenő veszélyeket, lehetőségeket emelnénk ki.

Az egyéni pályázók esetében a kiírás széleskörű fejlesztési lehetőségeket engedett meg, a lakóépület felújítástól az egyedi szennyvízkezelésig. Az igényelhető támogatás 7500 Euró volt, maximum 75 %-os finanszírozási szint mellett. Ebben az esetben inkább a **pályázatok komplexitására** (ez a bírálókat kiemelt szempontja is volt), és a **tevékenységek diverzifikációjának értékelésre helyeztük a hangsúlyt.**

A feldolgozott adatállomány

A VKSZI által rendelkezésünkre bocsátott adatbázisban összesen 1185 db pályázati rekordot találtunk. Az adatbázis feldolgozása során nyilvánvaló lett, hogy ennyi pályázat nem érkezett be a kiírásra. Elemzésünk alapján a következő számbeli összefoglalást tehetjük:

1. tábla: A beérkezett pályázatok száma

Pályázatok száma az adatbázisban	
Pályázati rekordok száma:	1185 db
Egyedi pályázók száma:	855
<i>ebből önkormányzat, társulás civil szervezet</i>	<i>212 db</i>
<i>ebből gazdapályázó</i>	<i>643 fő</i>
Le nem zárt pályázatok száma	721 db
Lezárt pályázatok száma	464 db
Tartalmi értékelésben pontszámot kaptak száma	290 db
<i>ebből nyertes pályázatok száma</i>	<i>201 db</i>
<i>ebből forráshiány miatt elutasított pályázatok száma:</i>	<i>89 db</i>
Visszavont pályázat	2 db

Az 1. táblázatból is látható, hogy az értékelés során nehézséget okozott a pályázatok számának pontosítása, amely egyértelműen az adatok kezelésének technikai problémájára utal. Elemzésünk alapján arra következtettünk, hogy a nagyszámú le nem zárt rekord arra utal, hogy azok rontottak, és a pályázó nem tudta a hibát javítani, így inkább új adatlap kitöltésébe kezdett.² Végül a rekordok vizsgálata alapján úgy döntöttünk, hogy a lezárt pályázatok számát tekintjük a beérkezett összes kérelem számának.³ A továbbiakban az elemzésünket erre a 464 db rekord (ez 429 pályázót jelent) adataira végeztük el.⁴

Az 464 lezárt pályázatban megjelenő támogatási igény 2,5 mrd Ft volt, amely közel háromszorosan haladta meg a rendelkezésre álló forrást. 23 pályázat végül nem érkezett be, 151 pályázat formai, jogosultsági szempontból, 89 pályázat pedig forráshiány miatt került elutasításra (1,11 mrd Ft-os igénnyel). Az elfogadott 201 db kérelemhez 970 millió Ft támogatási összeg tartozik.

² Technikai jellegű javaslatunk lenne, hogy a jövőbeli pályázatoknál a javítási lehetőséget be kellene építeni a kitöltési felületbe, hogy ne legyen ennyi rontott adat az adatbázisban, ami jelentősen megnövelheti a feldolgozási időt, és nehezen kezelhetővé teszi a gyűjtött adatokat. (Volt aki 7-szer futott neki az adatlap kitöltésének.)

Az elemzési munka során más technikai jellegű probléma is felmerült az adatbázissal kapcsolatban. Konkrétan a pályázókról gyűjtött statisztikai adatok (termesztett növények, tenyésztett állatok) szöveges adatként történő kezelése szinte lehetetlenné teszi az adatok pontos elemzését, mert egyrészt a pályázók által beírt adattartalom nagyon különböző (volt aki csak felsorolást adott, volt aki területeket, állatlétszámokat is írt mellé), másrészt az egyedi megfogalmazásból következően még alapszinten sem összesíthető. A jövőben azt gondoljuk, hogy a pályázat bevitelére szolgáló felületet funkcióit, és a gyűjtött statisztikai adatok körét, valamint azok gyűjtési módját át kellene gondolni. Mindenképpen bővítenénk az adatfelvétel körét, másrészt a nyitott megfogalmazás helyett a feleletválasztós, és a mennyiségeket külön gyűjtő megoldást kellene előnyben részesíteni, mint azt a 2004 előtt az FVM által működtetett támogatási rendszerben pályázataiban is megoldották (földalapú, ültetvény-telepítési, építés beruházási támogatások).

³ Az elektronikus formában lezárt pályázatok száma nem egyezik meg a végül beérkezett pályázatok számával (441 db.), mivel csak a papíralapon is határidőre beérkezett pályázatok számítanak ez utóbbi körbe.

⁴ A duplikátumok, illetve az adatok hiányossága miatt a több rekordot átfogó elemzés elkészítése nem volt kivitelezhető, így kényszerűségből döntöttünk e megoldás mellett.

2. tábla: A lezárt pályázatokban megjelenő támogatási igények és az elfogadott támogatások

Támogatási cél	Indikatív forrás %	Igény Ft	%	Db	Támogatás Ft	%	Db
A tanyás térségek külterületi földútjainak... 2.§ (3) b)	54 %	1043912002	40,97%	75	117245517	12,08%	9
Tanyai termékek piacra jutásának elősegítése 2.§ (3) a)	11 %	750997677	29,47%	25	519114566	53,48%	14
Tanyai gazdaságok támogatása 2. § (4)	22 %	635085449	24,92%	310	221277611	22,79%	131
A villany nélküli tanyák energiaellátását megújuló energiaforrásokkal... 2.§ (3) c)	4 %	72265445	2,84%	7	72265445	7,44%	7
A tanyagondnoki szolgálatok fejlesztése 2.§ (3) e)	5 %	36267268	1,42%	41	31197986	3,21%	34
Térségi tanyafejlesztési programok kidolgozása 2.§ (3) f)	3 %	7140944	0,28%	5	7140944	0,74%	5
A tanyákon élők egészséges ivóvízzel történő ellátása... 2.§ (3) d)	1 %	2500000	0,10%	1	2500000	0,26%	1
Végösszeg	100 %	2548168785	100,00%	464	970742069	100,00%	201

Az első célterületen beadott pályázatok értékelése

Az első – települési és térségi fejlesztések - célterület lezárt pályázatainak száma az adatbázisban 154 db, megközelítően 1 913 millió Ft támogatási igénnyel. A végül beérkezett pályázat 149 db. közel 1 827 millió Ft igénnyel. Formai okok miatt csupán 11 pályázat került elutasításra, forráshiány miatt pedig 68 db. A támogatást végül 70 pályázat kapta meg, 713 241 545 Ft. értékben. A pályázók közel fele részesült támogatásban, a pályázatok elutasításának fő oka elsősorban a forráshiány volt.

A 2. táblázat adataiból kiderül, hogy az támogatási igények és az előzetesen közölt indikatív forrásmegosztás között jelentős eltérés van. **Míg a kiíró szervezet úgy gondolta, hogy a tanyai termékek piacra jutása lehet a legfontosabb célkitűzés addig, a pályázók leginkább a külterületi földutak problémájának megoldását helyezték előtérbe.** Ez nem meglepő, hiszen véleményünk szerint is a tanyavilág megőrzése szempontjából, mind az életkörülmények, mind a gazdasági tevékenységek végzéséhez, alapvető fontosságú az elérhetőség kérdése. A pályázatokban közölt adatok alapján ez a fejlesztési cél 37 000 tanyát és az ott élő 80 000 embert érinthetett volna 13 600 km külterületi úttal, amennyiben minden igény kielégítésre kerül. Végül az igényelt forrásnak csak 11

%-a került jóváhagyásra (3600 tanya, 6000 lakossal, 1921 km külterületi úttal). A döntéshozatal során ugyan a jogcímek között történt némi átcsoportosítás az előzetes indikációhoz képest, de ez az arányokat érdemben nem módosította. Természetesen a földutakkal kapcsolatos összes kérelem támogatása nem volt lehetséges, hiszen felemésztette volna a rendelkezésre álló összes forrást. Úgy gondoljuk azonban, hogy szerencsésebb lett volna, ha a megítélt szubvenciókból a benyújtott igények aránya alapján részesedik a támogatási jogcím, tehát kb. a források 40%-át fordítják e célkitűzés megvalósítására. További észrevételünk ezzel kapcsolatban az, hogy e feladat ellátása aránytalanul nagyobb nehézséget okoz a kisebb önkormányzatok számára, **így javasoljuk, hogy a jövőben a pályázat kiírója fontolja meg egy települési lakosságszám korlát meghatározását, és azt, hogy az ennél népesebb városok csak a városkörnyékükkel együtt pályázhassanak.**

A fejlesztési cél forrásrészesedésének növelése ellen is találhatunk érveket, mint például, hogy a megvásárolt gépeknek a tanya megőrzési célok érdekében történő felhasználása nem garantált, illetve, hogy azok hosszú távú fenntartása – különösen a kis településeken – szintén gondot okozhat. Talán a legoptimálisabb megoldás lehet ezek kivédésére, ha csak települési társulások pályázhatnak erre a jogcímre.

További ide kapcsolódó javaslatunk lenne, hogy a kiírónak **célszerű lenne ajánlott műszaki tartalmakat megfogalmaznia**, amelyek orientálnák a pályázókat a beszerezhető gépek köre felé, valamint javítanák a támogatás felhasználását a költséghatékonyság növelésével (pl.: vontatott gépek előnyben részesítése).

A Tanyafejlesztési Program rendeletének 2. § 3 (b) pontjával szemben annak (a) pontja, a **tanyai termékek piacra jutásának elősegítése** jelentősen felülreprezentálva jelenik meg az odaítélt források között (az összes igény 30 %-a, ellenben az odaítélt támogatás 53 %-a). Ráadásul véleményünk szerint ennek a pályázati célnak a térségi fejlesztések közötti szerepeltetése a rendelet szellemiségét tekintve erősen megkérdőjelezhető. **Az ide tartozó alcélok közül ugyanis több nem értelmezhető területi összefüggésben.** Általában véve úgy érezzük, hogy e fejlesztési terület támogatása a tanyai gazdaságok segítésének későbbi fázisába kell hogy tartozzon. Jelenleg ezen üzemek nem rendelkeznek megfelelő árualappal (ez a kiírásban is áttételesen megjelenik, mint a tanyai termékek feltárása, másrészt több piaciétesítési pályázatban is szerepel, hogy nincs áru), a feldolgozást nem tudják egy sztenderdnek megfelelően (állandó magas minőségen) folyamatosan végezni. Éppen ezért először a tanyai gazdaságok fejlesztését kell támogatni, létrehozni egy olyan termelői réteget, amely jó eséllyel jelenik meg a piacon, és csak azután kell számukra általános piacra jutási támogatást adni. Ehhez még azt is hozzátennénk, hogy a kialakult nehéz helyzetben már jogszabályi változtatásokkal is (pl.: a termelők és a vásárlók közé beépülő kereskedők kiszűrésével, a

kistermelők együttműködésében létrehozott boltok működési feltételeinek könnyítésével) sokat lehetne javítani.

A 2. § (3) aa/ab/ac pontokban (aa: tanyai termékek város-vidék együttműködés keretében történő piacra juttatása, ab: tanyai termékek értékesítését biztosító önkormányzati fenntartású helyi piacok létesítése, fejlesztése, ac: tanyai termékek értékesítését biztosító önkormányzati boltok létesítése, fejlesztése) megítélt támogatások elemzése kapcsán az a véleményünk, hogy egy létező piactér korszerűsítése, lefedése, vagy éppen egy új létesítése (különösen ha a településen inkább az erdőgazdálkodás a jelentős, és a közelben 40 000 fős város található megfelelő piaccal) nem szolgálja egyértelműen a tanyai gazdaságok fejlesztését. Ez településfejlesztési feladat, melyet a hozzáragasztott – a komplexitást mutató – egyéb elemek sem tudnak ellensúlyozni⁵, így ezeket javasoljuk más forrásokból támogatni. Különösen a **piacfelújító és a meglévő piactereket „szépítő” beruházásokat egyértelműen a fejlesztési folyamat utolsó állomásának tartjuk**, melyet egy induló rendszerben nem kell a célok között megjeleníteni. Véleményünk szerint itt a **jövőben célszerű lenne területi szűkítést alkalmazni és komplexebb támogatási célt meghatározni** (ha már az egyéni gazdáknál egyik fő szempont az értékelésben a fejlesztés komplexitása, akkor ezt ilyen esetekben hatványozottan kellene érvényesíteni). A tanyasi termékek számára piac létesítését elsősorban a közép- és nagyvárosokban tartjuk fontosnak (hiszen itt van a felvevőpiac, és az itt élőknek általában sokkal kevesebb lehetősége és kapcsolata van ilyen termékekhez jutni). **Itt azonban nemcsak az árusítóhely és piac létrehozását kellene segíteni, hanem azt egybe kellene kötni a termelők megszervezésével** (termelőkre, gazdaságokra szóló árusítási engedélyekkel), **valamint az áruk szállítását, tárolását és hűtését biztosító, a gazdák által igénybe vehető infrastruktúra kiépítésével** (ebből egyes elemek megjelennek a pályázatokban). Sőt emellett - az amerikai vagy a holland vidékfejlesztésben alkalmazott hatékony modellek átvételével - **egyéb üzleti szolgáltatásokat is lehetne idekapcsolni**, amelyek a pályázati, gazdaságvezetési tanácsadástól a közös marketingig terjedhetnének. Végeredményként, el lehetne érni, hogy **minden közép- és nagyvárosunkhoz egy ellátóköri terület épüljön ki**, annak teljes termelői és infrastrukturális hátterével egyetemben (ennek megvalósítása a mai agrárpolitika egyik legfontosabb feladata lenne).

Az előző célhoz hasonlóan nem tartjuk a pályázati célokhoz egyértelműen illeszkedőnek a (3) ag célkitűzést, ami „tanyai termékek feldolgozását biztosító, önkormányzati tulajdonú helyi, kisléptékű feldolgozó kapacitások” létesítéséről, fejlesztéséről szól. Bár az önkormányzatok az 1990-

⁵ Példaként hozunk egy pályázati költségvetést, melyből kiderül, hogy az építkezés, valamint a hozzákapcsolódó elektromos és csapadékelvezetési munkák a beruházás 89,3 %-át teszik ki, míg a tanyai termékek feltárása, a gazdaképzés, a védjegyek bevezetése valamint a szórólapok készítése 10,7 %-ot. Ez a költségmegoszlás azt gondoljuk, hogy egyértelműen bizonyítja, hogy ebben az esetben a támogatás jelentős részét településfejlesztési célok megvalósítására fordítják.

es Ötv. szerint végezhetnek vállalkozói tevékenységet, ha az nem veszélyeztette a kötelező feladatok ellátását. Az idei év elején az új önkormányzati törvény más kockázatokat hozott a felszínre, különösen a 2000 fő alatti önkormányzatok esetében. Azt gondoljuk, hogy az önkormányzati szférában jelenleg zajló folyamatok miatt a kis önkormányzatok által működtetett és létrehozott üzemek hosszútávon életképtelenek lehetnek (sőt már a beruházás során felmerülhetnek olyan problémák, amelyek miatt az egyes projektek befejezése veszélybe kerülhet), hiszen a minimális költségvetési mozgástér nem ad lehetőséget egy-egy rosszabb év üzemi gazdálkodásának megfinanszírozására. Véleményünk szerint a konkrét gazdasági tevékenység (beruházás, termelés) kockázatait célszerű vállalkozókra, a gazdák összefogására bízni, melyet a képviselőtestület a rendelkezésére álló eszközökkel (telek biztosítása, szabályozási környezet kedvező tétele, az integrációban szerveződésben való segítség, technikai segítségnyújtás) segíthet, támogathat. Általában is az a véleményünk, hogy hibás az a magyar vidékfejlesztési gyakorlat (sajnos ez a LEADER-ben is jellemző), amelyben az önkormányzatok túllépnek segítő, koordináló funkcióikon és lehetőségeiken, és tevőlegesen, mintegy a működésüket veszélyeztetve vállalnak részt egyes projektekben.

A 2. § (3) aa/ab/ac/ag jogcímekkel kapcsolatban utalnánk az általunk végzett prominencia interjúk eredményére is. Ebben a megkérdezettek pozitívan értékelik ezeket az intézkedéseket, azonban véleményük vizsgálatakor azt is figyelembe kell venni, hogy többen közülük nyertes pályázók. Összességében úgy gondoljuk, hogy e négy jogcím esetében a jövőben növelni kell a komplexitást, koncentrálni kell a közép- és nagyvárosi fejlesztések megvalósítására, amelyben az önkormányzatok és nonprofit társaságaik mellett fontos szerepet játszanak a gazdák, és egyéb vállalkozások önkéntes szerveződései.

A többi 2. § (3.) a pontjához tartozó alcél támogatását fontosnak tartjuk különösen az ad (tanyai termékek feltárása) és af (anyaggazdaságokat összefogó, a termékeik piacra jutását segítő, a termékeik magasabb hozzáadott értékét biztosító vertikális integrációk létrehozása, fejlesztése) pontokat. Az ide pályázók több esetben már korábbi évek során bizonyítottak, sikeres és komplex programokat tudnak magukénak, melyek további támogatása ezek fejlesztését teszi lehetővé.

Az első célkitűzés jogcímei közül a harmadik legnagyobb támogatási összeget a 2. § (3) c pont kapta meg, amely „a villany nélküli tanyák energiaellátását megújuló energiaforrásokkal biztosító önkormányzati fejlesztés” címet viseli. A lehetőséget csak a homokhátsági települések számára hirdették meg a 2005-ös a VÁTI-MTA RKK által végzett Tanyakutatásra, és az arra épülő energiaellátási és elérhetőségi térszerkezeti terv eredményeire alapozva. A rendelkezésre álló forrás nagysága azonban nem teszi lehetővé valódi térségi fejlesztések támogatását, ami értelmetlenné

tette egyébként a homokhátsági településekre való korlátozást, hiszen nem a 2005-2006-ban kidolgozott tervek mentén történő továbbdolgozásról van szó. Ez a beadott pályázatokon is tetten érhető, hiszen azok jellemzően 1-2 tanya áramellátásának problémáját igyekeznek kezelni. A probléma megoldás módjául minden esetben napelemes szigetüzemű rendszer kialakítását tervezik.⁶ A tervezett rendszerek közül egy felépítését találtuk olyannak, amely esetlegesen komolyabb gazdálkodási tevékenységet (daráló, egyéb villanymotor) is ki tud szolgálni. Javasataink éppen ezért a következők a jövő pályázati kiírás vonatkozásában:

- a térségi programok közül ezt a fejlesztési célt célszerű lenne kivenni,
- az így nyert forrást pedig az egyéni pályázatok esetében felhasználni ugyanerre a célra, esetlegesen megfontolva ez esetben a 100 %-os támogatottságot,
- **ajánlásokat kellene megfogalmazni a rendszer technikai paramétereire vonatkozóan** (több teljesítmény szinten), valamint olyan technológiák alkalmazásának előnyben részesítését, mint a **szélkerékes-napelemes hibrid rendszerek** (ezek áramtermelési stabilitása jobb, magasabb teljesítmény előállítására képesek).

A Tanyafejlesztési Program 1. célkitűzésének (3) d pontja a tanyákon élők egészséges ivóvízzel történő ellátása érdekében szükséges **vízminőség vizsgálatok** elvégzését támogatja. A felhívásra egyetlen pályázat érkezett, mely elfogadásra is került. Hasonlóan az előző célkitűzéshez ebben sem látjuk a térségi jelleget, inkább egyedi probléma megoldásáról van szó. A fejlesztés indokoltságával messzemenőig egyetértünk, véleményünk szerint is **a megfelelő tanyai termék előállítás egyik kulcskérdése az egészséges ivóvíz felhasználása**. Ugyanakkor ennek (a lehetséges pontszerű szennyező-források, az eltérő kútmélységek, és a felhasználás célja miatt) nem látjuk a térségi alapon szervezett megoldási lehetőségét, hiszen véleményünk szerint itt minden esetben egyedi mintavételre és vizsgálatra van szükség. A pályázati anyag is említi, hogy bizonyos esetekben (mint például a terhes gondozás) a magyar állam az ÁNTSZ-en keresztül már biztosítja a vízminták ingyenes vizsgálatát. Úgy gondoljuk, hogy ebben az esetben is **részben szabályozási kérdéssről van szó, hiszen lehetőség lenne egy ingyenesen, vagy minimális térítési díj ellenében kiterjeszteni a minták elemzését a külterületi lakott helyek kútjaira**. Addig is, amíg ez megvalósulhat az itt szétszórott forrásokat a 2. célterület 2. § (4) h pontjához csoportosítanánk át.

⁶ A pályázat tartalmi értékelése során plusz pontot lehetett kapni mobil rendszerek kialakítása esetén. Lényegében így a pályázatok tartalma kifogásolható (hány tanyát és embert érint), hiszen nem biztosított, hogy a fejlesztés valóban azt a célt fogja szolgálni, ami megjelent a beadott anyagban, hiszen az önkormányzat azt szabadon áthelyezheti máshova. Az ilyen megoldásokat a jövőben nem javasoljuk plusz pontszámmal támogatni.

A Tanyafejlesztési Program 2. § (3) e pontja a **tanyagondnoki szolgálat fejlesztésére** biztosított forrásokat. Korábbi 2005-ös kutatásaink eredményei alapján azt mondhatjuk, hogy jelenleg a tanyavilág megőrzése szempontjából ez a **legfontosabb államilag támogatott tevékenység**. Sajnos a tapasztalatok szerint a költségeknek csak mintegy 2/3-át állja a központi költségvetés, így minden további forrás nélkülözhetetlen e szolgáltatás kiterjesztése és működtetése szempontjából.

A 2. § (3) f pontja **térségi tanyafejlesztési programok kidolgozását** célozta meg. Erre az alcélra 5 lezárt pályázatot adtak be, melyek támogatást is kaptak. Az adatbázis szerint voltak még kísérletek e témakörben, de ezeket nem véglegesítették. Egy kivételtől eltekintve olyan térségek pályáztak, amelyek a 2005-ös Tanyakutatásban, vagy épp a bevezetőben említett Tanyakollégiumi vizsgálatokban is részt vettek. Azt mondhatjuk, hogy a Békés megyében, vagy épp a Nyírségben található tanyás térségekhez képest rendelkezünk róluk alapinformációkkal, így mindenképpen jó lett volna, ha a Homokhátságon kívüli területeken több ilyen pályázatot adnak be és több pályázat kap támogatást. Azt gondoljuk, hogy ezt úgy lehetne elősegíteni, hogy a **nem homokháti önkormányzatokat a következő pályázatban ösztönözni kell ilyen térségi programok készítésére**, végső esetben akár valamelyik másik jogcímhez kapcsolódó kötelező elemként kellene illeszteni, természetesen plusz források biztosításával.

Itt megjegyeznénk azt, hogy a **közzétett útmutató, amely alapján a tanyafejlesztési programot el kell készíteni** meglehetősen szigorú abban a tekintetben, hogy **alapvetően teljes körű felvételezést (fényképekkel, térképekkel) ír elő**. Azt gondoljuk, hogy ennek teljesítésére a térségi társulásoknak és önkormányzatoknak nincs megfelelő kapacitásuk (sem humán, sem műszaki oldalról, talán egyetlen kivétel lehet, ahol működik a tanyagondnoki szolgálat). Az útmutató tartalmát tovább konkretizálnánk (még több kötelező elem és módszer megjelölésével, de nem kellene törekedni a teljességre), és a felvételi módszertant is lehetne bővíteni még, hogy a kapott eredmények majd valóban összehasonlíthatók legyenek a különböző térségek esetében.

A második célterületen beadott pályázatok értékelése

A VKSZI által átadott adatbázis elemzéséből kiderül, hogy 643 egyéni gazdálkodó pályázott 739 db beadvány kísérettel, melyből végül 310 db-ot véglegesítettek. A 310 igényből 292 jelent meg végül a beérkezett pályázatok között, melyek közül 140-et formai, jogosultsági szempontok miatt utasítottak el. A végső értékelés után 131 gazdának ítélték támogatást, míg 21 esetben forráshiány

miatt elutasították a pályázatot. Az adatbázisban lezárt pályázatok forrásigénye megközelítően 635 millió Ft volt, a befogadott pályázatoké 254 millió Ft, míg a megítélt támogatások teljes összege közel 217 millió Ft. A fenti adatok egyértelműen azt mutatják, hogy az egyéni gazdálkodóknak problémát okozott a pályázat elkészítése, illetve a formai-jogosultsági követelményeknek való megfelelés.

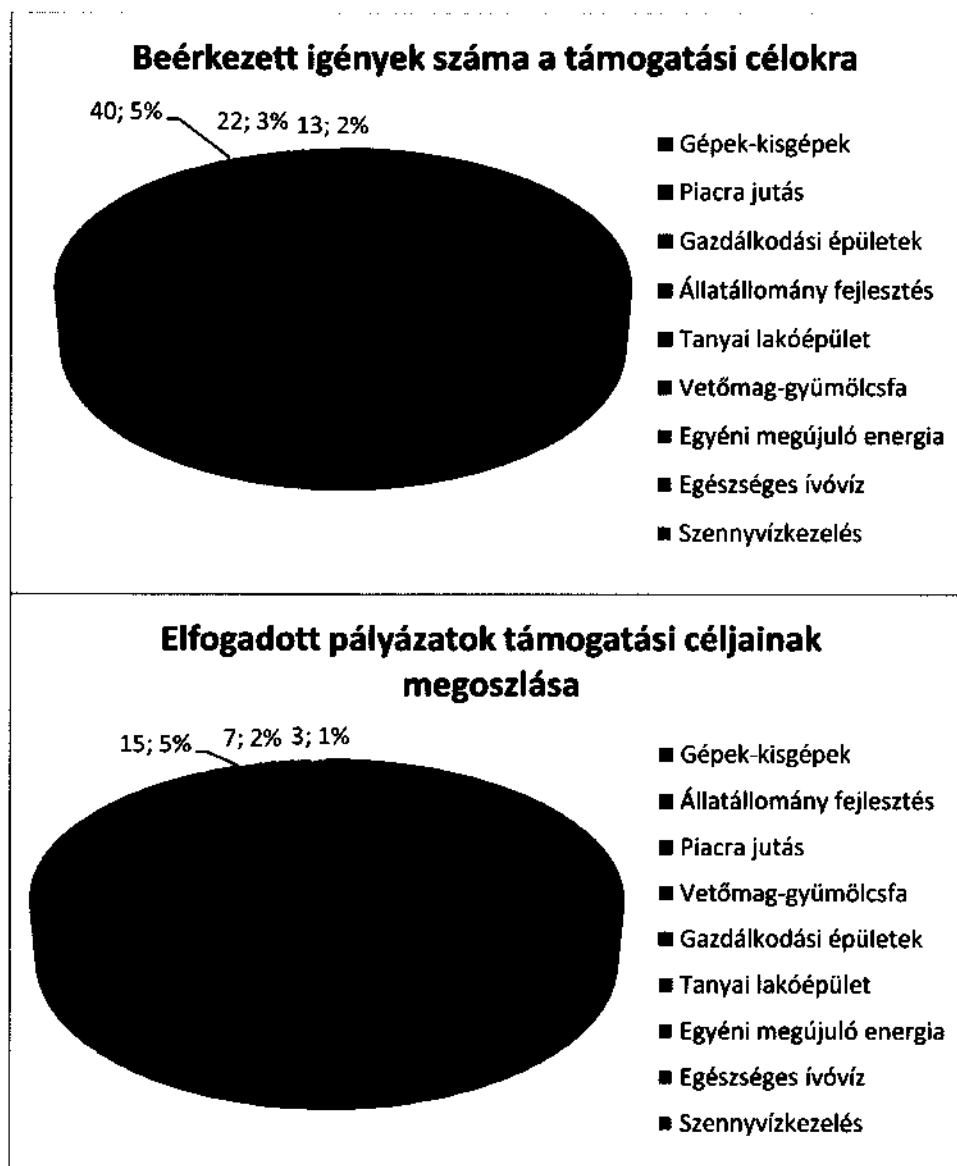
Az egyéni gazdák a beadott pályázatai alapvetően sokkal inkább összhangban vannak a 81/2011 (VIII.11.) VM rendelet szellemiségével és céljaival, mint az 1. célkitűzésbe tartozó térségi pályázatok egy része, gondolunk itt a tanyai gazdaságok támogatására, gazdasági feltételeik javítására, a tanyai életmód hátrányainak csökkentésére, és az életforma megőrzésére. Nyilvánvalóan a közzétett tartalmi értékelési szempontok alapvetően meghatározták, hogy milyen típusú pályázatok lehetnek sikeresek (állattenyésztés fejlesztése, infrastruktúra hiánya, gyermekek a tanyán, ökológiai gazdálkodás). A gazdák ennek megfelelően pályáztak, melyet jól mutat a beérkezett és elfogadott pályázatok céljait összefoglaló 3. táblázat és 1. ábra.

3. táblázat: A beérkezett és elfogadott gazdapályázatok céljai

Támogatási cél	Beadott pályázatok céljai	Támogatási cél	Elfogadott pályázatok céljai
Gépek-kisgépek	128	Gépek-kisgépek	71
Piacra jutás	120	Állatállomány fejlesztés	58
Gazdálkodási épületek	117	Piacra jutás	43
Állatállomány fejlesztés	114	Vetőmag-gyümölcsfa	41
Tanyai lakóépület	105	Gazdálkodási épületek	41
Vetőmag-gyümölcsfa	90	Tanyai lakóépület	30
Egyéni megújuló energia	40	Egyéni megújuló energia	15
Egészséges ivóvíz	22	Egészséges ivóvíz	7
Szennyvízkezelés	13	Szennyvízkezelés	3

Sok esetben talán az elnyerhető pályázati összeghez képest túlságosan is komplex fejlesztést akartak megvalósítani, amit az is mutat, hogy volt, aki 9 célt jelölt meg (az elfogadottak között 6 jogcím a legtöbb). Átlagosan a támogatott pályázatok egyébként 2-3 területen valósítanak meg fejlesztést, beruházást.

1. ábra: Az egyéni pályázatok céljai %-os megoszlásban

Az elfogadott pályázatok mélyebb tartalmi értékelése az alkalmazott nyilvántartási rendszer miatt sajnos lehetetlen, tekintve, hogy abban nem gyűjtötték külön az egyes jogcímekekhez tartozó fejlesztési adatokat (pl.: állatállomány növekményének száma), sem az azokhoz tartozó beruházási összegeket. A szöveges adatként tárolt adatok tartalmában pedig pályázatonként erősen eltérő információtartalom található, emiatt az ilyen jellegű feldolgozás nem megoldható (a költségek között egyes esetekben a pályázók a csavarok költségét is külön kimutatják, mások pedig egyben egy adott cél bekerülését írták be). **A következő pályázati kírás kezelésére javasoljuk, hogy a 2004 előtt működő magyar agrártámogatási rendszerben elterjedt nyilvántartási és statisztikai adatgyűjtési eljárásokat újra lehetne alkalmazni, hiszen például a gazdaregisztrációhoz, vagy éppen**

a gépbeszerzésekhez mind a vezetői döntéstámogatáshoz, mind a tudományos kutatásokhoz jól használható adatstruktúra állt rendelkezésre. Azt gondoljuk **ma alapvető igény lehet, hogy egy pályázati rendszerben ki lehessen mutatni az egyes fejlesztési célokra fordított pontos összeget.**

Az egy gazdálkodóra jutó átlagos támogatási összeg 1,65 millió Ft, ami azt jelenti, hogy a legkisebb támogatási összeg 225 e Ft, míg a legnagyobb 2,02 millió Ft volt. A részünkre átadott adatbázisból kiderült, hogy a tartalmi értékelés során kapott pontszámok nem befolyásolták a pályázat sikerességét, és csak mintegy sorrendként funkcionáltak abban a tekintetben, hogy a ki kapjon a meglévő keretből. Ennek következménye, hogy az 1. célterület esetében a legkisebb pontszám, ami támogatást kapott 49 volt, míg a 2. célterületen 55. tekintve, Mivel mindkét esetben a maximális pontszám 100 volt, azt gondoljuk, hogy a tartalmi értékelésben elvárható lenne, hogy annak preferenciái alapján **megállapítsunk egy ponthatárt, ami alatti igények már általában nem felelnek meg a szempontoknak** (valahol 60 pont környékén).

További észrevételünk a pályázatok tartalmával és részben tartalmi értékelésével kapcsolatban, hogy azokban **olyan kérdések és szempontok szerepeltek, melyeket a pályázók – különösen a gazdák – nem tudnak kellően megítélni.** Gondolunk itt a várható negatív környezeti hatásokra, melyek esetében azt gondoljuk több pályázó nagyon korrekten járt el, de valójában sokkal több esetben lehetett volna ilyen jellegű problémákat megfogalmazni. Példaként említenénk, hogy a szigetüzemű napelemes rendszerek akkucsomagjai hosszabb távon potenciális szennyező forrásnak tekinthetők, melyek megfelelő kezelésével kapcsolatban kétségeink vannak.

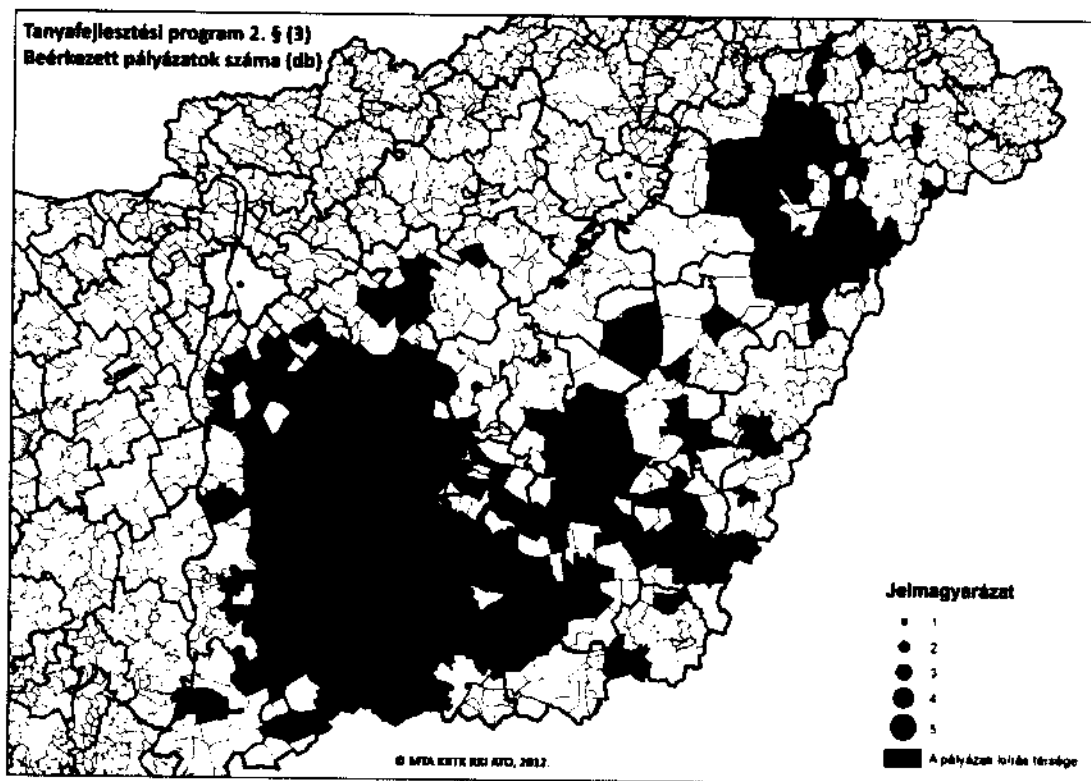
A pályázat jogcímei között alapvetően csak **a szennyvízkezelés támogatása esetén** érezzük úgy, hogy nem feltétlenül kellene megjelennie a tanyai gazdaságok megerősítését szolgáló eszközrendszerben. Ezek a beruházások jelentős költségigényűek (700 e Ft-tól lehetséges a megvalósítás), és alapvetően **utolsó lépésnek tekinthetők egy tanyai gazdaság felépítésében.** Erre a célra nem is mutatkozott jelentős igény, és végül csak három pályázatban került támogatásra.

Területi elemzés

Vizsgálatunk kiterjedt arra is, hogy megnézzük, hogy milyen területi jellemzőket mutat a 464 beadott pályázat, illetve, hogy a források mely térségekbe áramlottak elsősorban. Elsőként a pályázati aktivitás elemzését végeztük el, melynek során megvizsgáltuk, hogy a pályázati célterületről – a 206 kijelölt településről – honnan és milyen számban érkeztek be igények a Tanyafejlesztési Programba.⁷

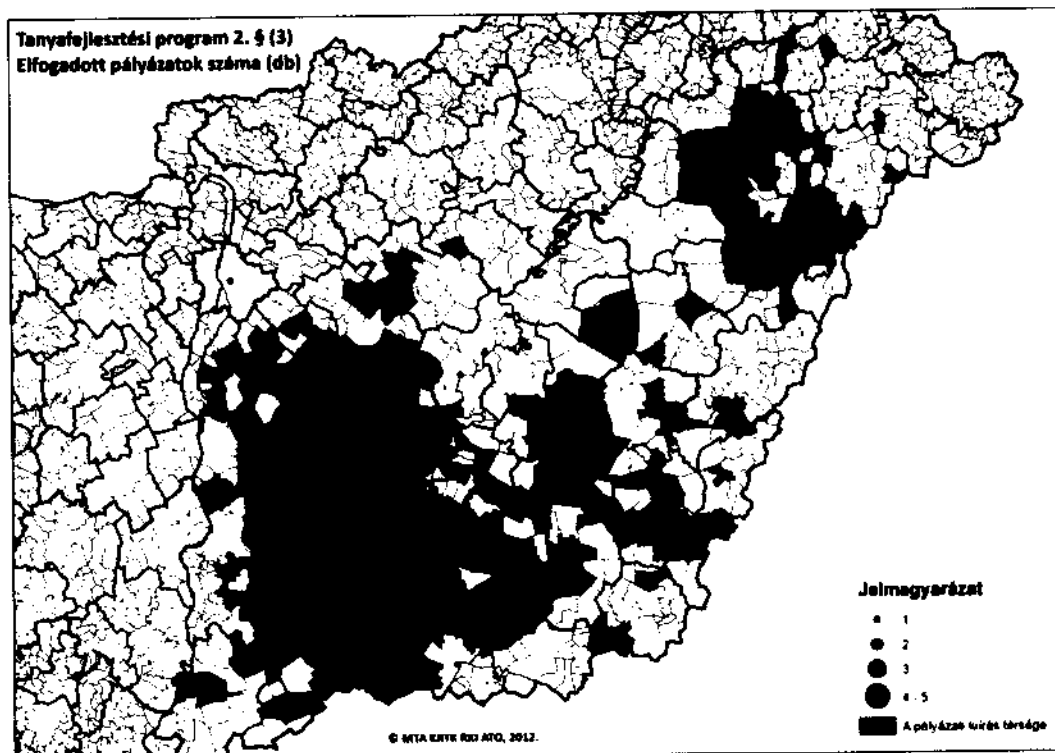
Az alábbi térképeken is látható (2. és 3. ábra), hogy az **1. célterület esetén** összesen 108 településről érkeztek be pályázatok. Három területi súlypont van, ahonnan a legtöbb igény beérkezett: egyrészt Kecskemét és a Felső-Kiskunság vidéke, másrészt a Homokhátság délkeleti térsége Mórahalom és Szeged mellett, végül pedig az Észak-Alföldön Debrecen, Hajdúböszörmény és Nyíregyháza (Nagyhalász pl.: 4 db pályázat) környéke. A 149 pályázatból 68-at városi jogállású településről adtak be. Az elfogadott pályázatok a nagyszámok törvénye alapján hasonló területi mintát mutatnak a beérkezettekkel.

2. ábra: Beérkezett pályázatok az 1. célterületen

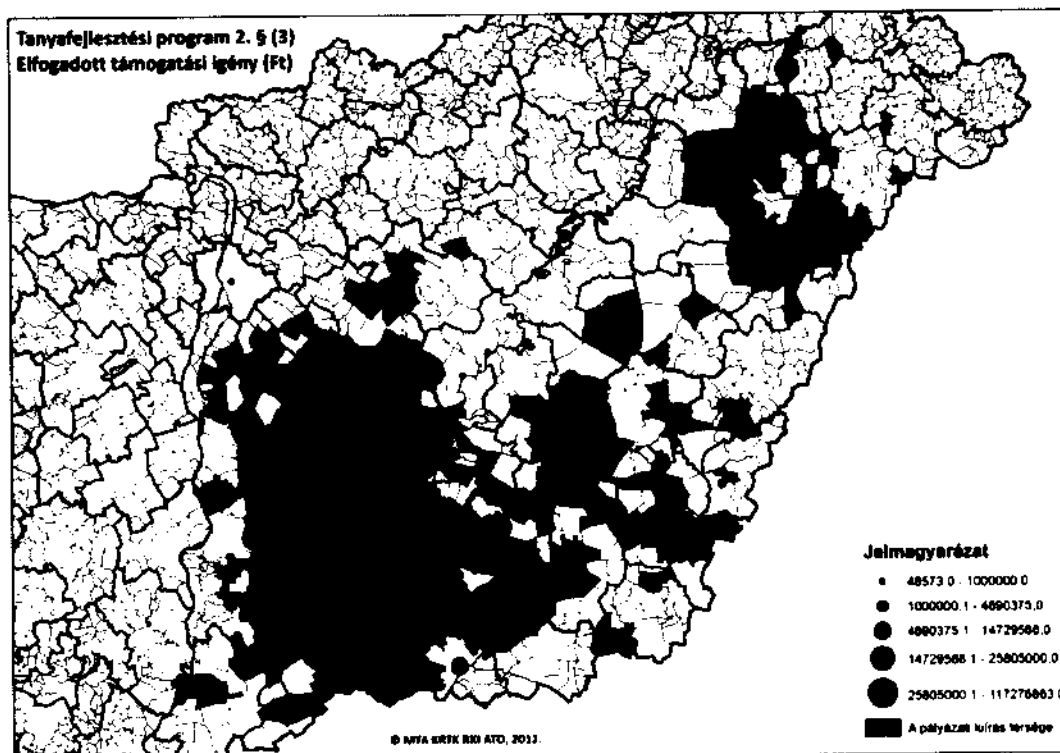

⁷ Az elemzést azért készítettük települési szinten, mert sok esetben a kijelölt pályázati célterület nem felelt meg egy-egy kistérség területének, és félrevezető lett volna azt kistérség határos térképen ábrázolni.

3. ábra: Elfogadott pályázatok az 1. célterületen

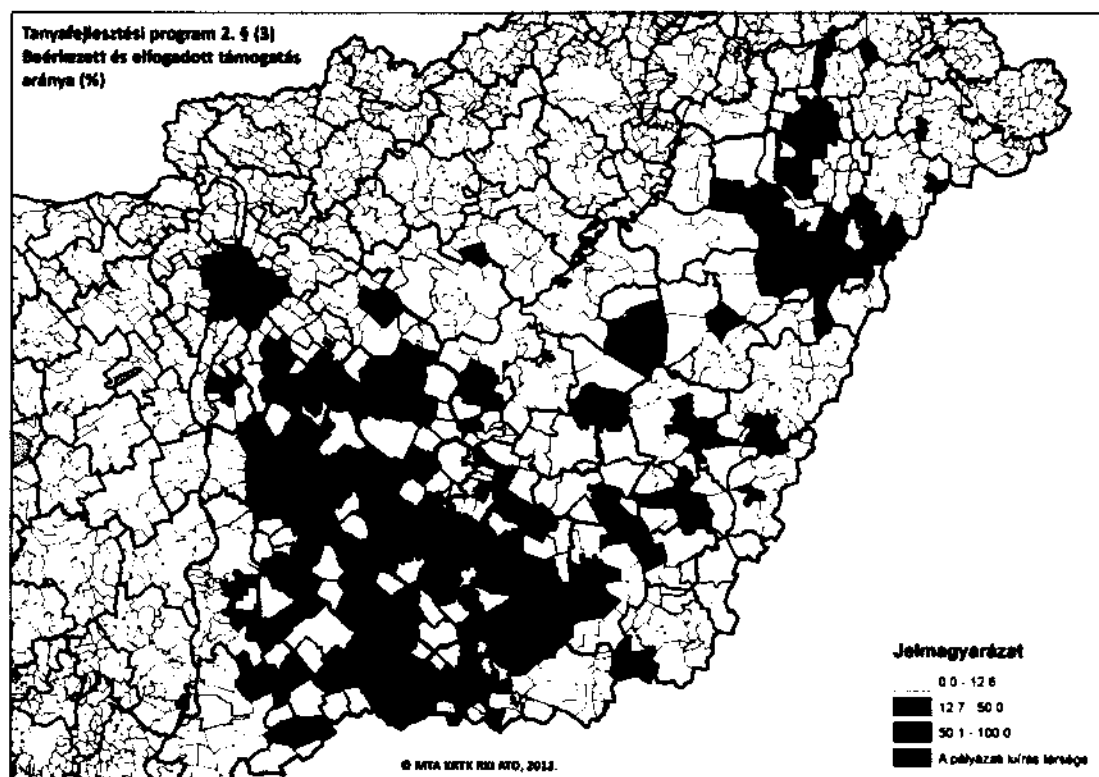

4. ábra: Elfogadott támogatási összegek az 1. célterületen

A támogatási összegek területi megoszlása minimális eltérést mutat a pályázatok darabszámához képest (4. ábra), hiszen egy kisebb önkormányzat is egy nagyobb nyertes projekttel már jelentős részt szerezhettek meg a rendelkezésre álló forrásokból. Ilyen települések például Zsana, Ruzsa, vagy a Felső-Kiskunságban Szabadszállás és Kunszentmiklós. Települési jogállás szerint az 1. célkitűzésben az odaítélt támogatás 53 %-a városokhoz került (összesen kb. 395 millió Ft).

5. ábra: A beérkezett és az elfogadott támogatási összeg aránya az 1. célterületen

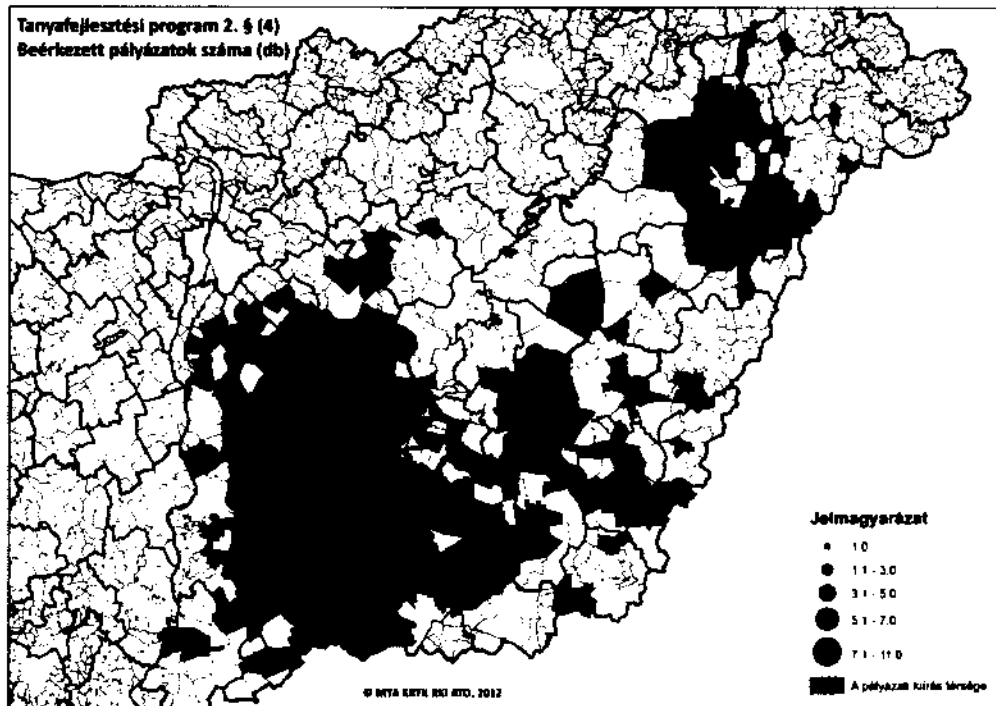

A 2. célterületen, azaz az egyéni gazdálkodók esetében 118 településről, tehát minimálisan szélesebb merítésből érkeztek be pályázatok. Itt kell meg említeni, hogy 46 olyan falu és város van ahonnan csak a második célkitűzésre igényeltek támogatást, és 36 olyan ahonnan csak önkormányzatok és közcélú gazdasági társaságaik, vagy civil szervezetek nyújtottak be kérelmet.

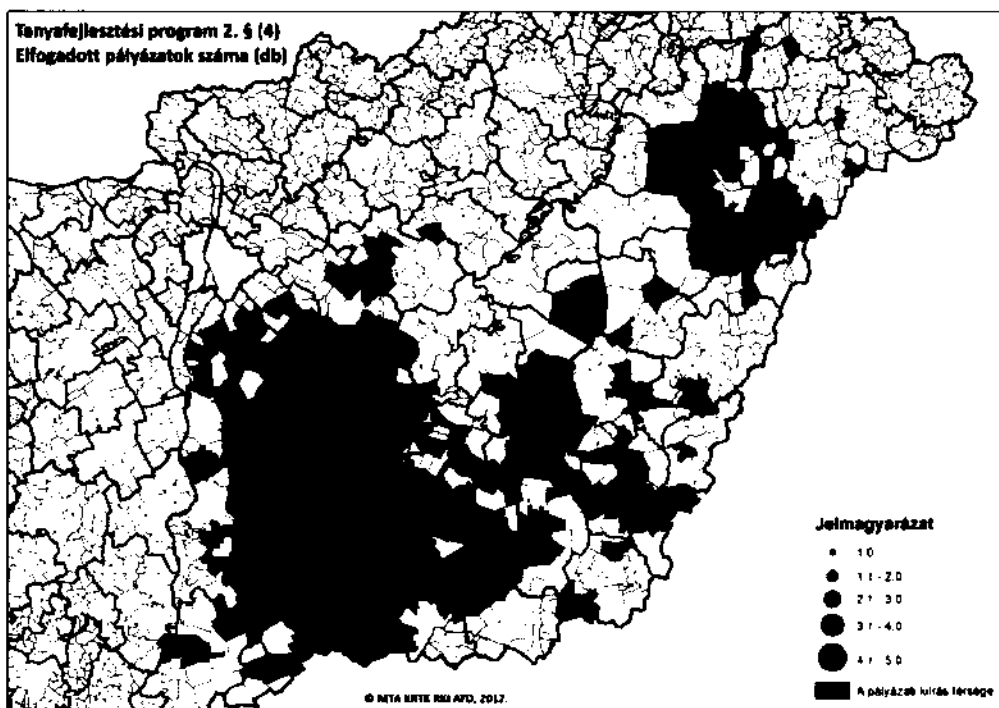
A területi vonatkozásban ki kell emelni, hogy a termelőktől a legtöbb pályázat a régi nagyhatáru mezővárosok területéről, valamint azokkal szomszédos területekről érkezett (pl.: Kecskemét, Békéscsaba, Gyula, Debrecen, Hódmezővásárhely). Emellett nagyon aktívan pályáztak a mórhalmi és kiskunhalasi kistérségekben élő gazdák is. Az általunk elvégzett korrelációanalízis eredménye szerint közepesen erős összefüggés ($r=0,53$) van a lakosság szám és a beérkezett pályázatok száma között. Az elnyert támogatás esetében is kimutatható ez az összefüggés bár az

némileg gyengébb ($r=0,47$). A 221 milliós forrásból 114 millió került a falvakba, ami kevesebb, mint 50 %.

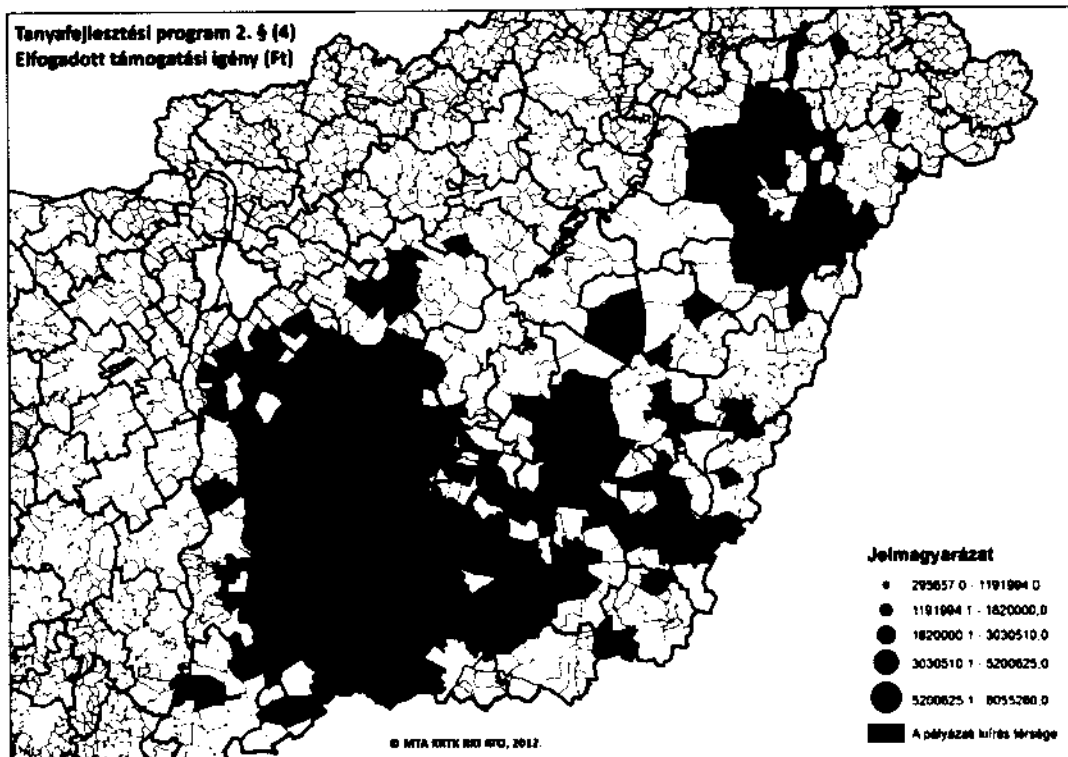
6. ábra: Beérkezett pályázatok a 2. célterület esetén

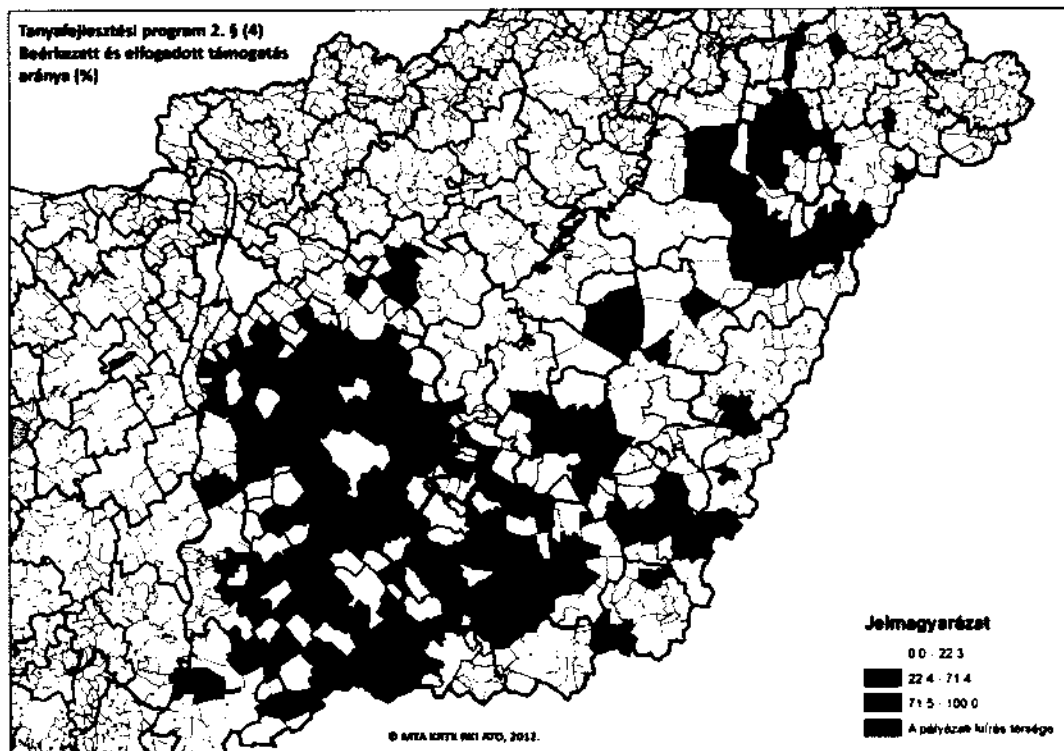
7. ábra: Elfogadott pályázatok a 2. célterület esetén

8. ábra: Elfogadott támogatási összegek a 2. célterületen

9. ábra: A beérkezett és az elfogadott támogatási összeg aránya az 2. célterületen

Vidékfejlesztési támogatásról lévén szó nem érdektelen megnézni azt sem, hogy a települési méretkategóriák szerint, hogyan alakult a pályázati aktivitás és a források felosztása. Ezt szemlélteti a 4. táblázat.

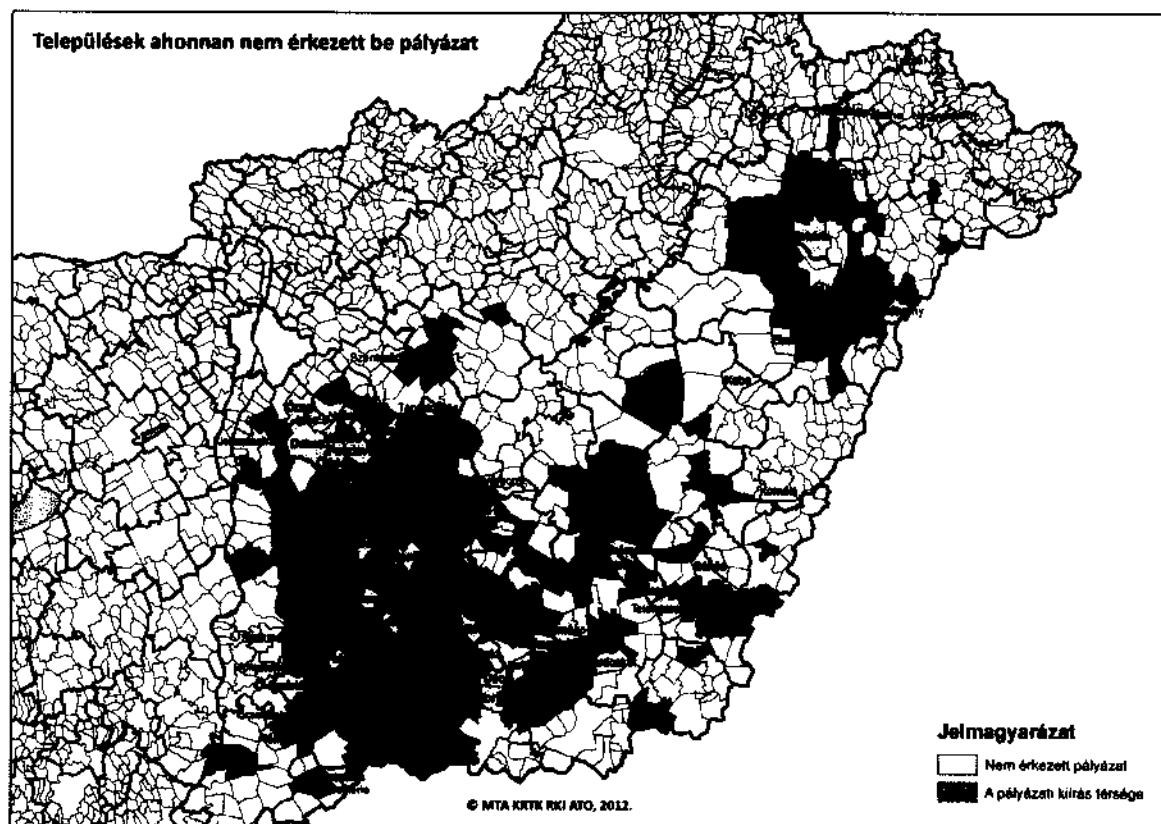
4. táblázat: *Igényelt és elfogadott támogatási összegek (1. és 2. célterület együttesen) településkategóriánként*

Lakónépesség (fő)	Beérkezett pályázat (db)	Arány (%)	Támogatási összeg (Ft)	Arány (%)
0-2000	98	21,35%	228387105	23,88%
2001-5000	120	26,14%	141485062	14,79%
5001-10000	82	17,86%	312633958	32,69%
10001-25000	57	12,42%	91678642	9,59%
25001-50000	62	13,51%	76296237	7,98%
50001-	40	8,71%	105971065	11,08%

Az adatokból kiderül, hogy a 2000 fő alatti lakosságszámú települések – ha minimálisan is – a beérkezett pályázatok arányán felül részesedtek a megítélt forrásokból, míg 2001-5000 fő között pont az ellenkezője jellemző. **A legtöbb forrást az 5001-10000 fő közötti településméretből nyerték el (33 %), amelyek Magyarországon jellemzően a kisvárosokat jelentik. Ezek fejlesztésének elősegítése és vidéket integráló szerepük növelése nagyon fontos feladat, azonban az kérdéses lehet, hogy ezt mennyire egy Tanyafejlesztési Program keretein belül kell megtenni.** Azért mondjuk ezt, mert az odaítélt szubvenció 88 %-a az 1. célterületen jelent meg, amelynek jogcímei sok esetben nem szolgálnak egyértelműen térségi célokat, és gyakran inkább településfejlesztési jellegű beruházásokat tesznek lehetővé.

Az elemzés során megvizsgáltuk a pályázati célterületéről (206 kijelölt település) tapasztalható területi aktivitást is. Ennek során megállapítottuk, hogy **52 településről egyáltalán nem érkezett be pályázat egyik célterületre sem.** Ezek között 8 város található, és az érintett települések össznépessége eléri a 18 e főt. Területileg koncentráltan jelennek meg, egy részük a Duna-Tisza közti tanyavilág északi peremén található Dabas és környékén, pár település a Duna mellett a Kalocsai-Sárvízben, és a harmadik térbeli koncentráció Hódmezővásárhely környékén jelenik meg. Ezek mellett a gócpontok mellett a többi település elszórtan helyezkedik el, ezek közül kiemelnénk a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a tanyás területektől távol elhelyezkedőket (lásd 10. ábra).

10. ábra: Települések pályázati aktivitás nélkül

Azt gondoljuk, hogy a távolmaradás háttérében a pályázat újdonsága mellett komplex okok állnak. A térbeli koncentrációk alapján (Dabas környékén különösen) arra következtetünk, hogy a VM, az Agrárkamara és más vidékfejlesztéssel foglalkozó szervezetek hálózatában viszonylagosan lefedetlen a területekről van szó. Ennek okai ismertek, itt különösen a **falugazdász hálózat** elmúlt pár évben történt **meggyengülésére** utalnánk, melynek helyét úgy érezzük más szervezetek nem tudták érdemben átvenni. A következő pályázat lebonyolításában javasoljuk, hogy az MgsZSH, valamint a falugazdászok nagyobb szerepet kapjanak. Nyilván a **Homokhátság melletti és a Borsodban elszórtan fekvő települések esetében az információhiány és a pályázatba történő belépési küszöb teljesítése lehetett a probléma**. Itt arra gondolunk, hogy ezeken a rossz helyzetű vidéki területeken, ha volt is ismeretük a lehetőségről, akkor sem tudták vállalni az azzal járó anyagi terheket, tekintve az általános helyzetet, az utófinanszírozást, az önrészt és a csekély előleget. Ezen azt gondoljuk a jövőben lehetne segíteni ha VM megállapodna bankokkal és legalább a leghátrányosabb helyzetű területekről pályázók **kedvezményes hitellehetőséget** kapnának, vagy a támogatásukat faktorálná egy bank, esetleg egy pénzügyi kockázati befektető. Ezen lehetőségek megteremtésétől a pályázati szám nagymértékű növekedését várnánk (persze sok függ a konkrét kondícióktól), ami a rendelkezésre álló

források mennyiségét tekintve nehéz helyzetbe hozhatja az értékelőket. Éppen ezért ilyen esetben mindenképpen szűkítenénk valamilyen megfontolás alapján a területi kört, ahol ezt igénybe vehetik.

További javaslatunk lenne területi vonatkozásban, hogy **esetlegesen az egyedül álló, a tanyás térségekbe már szervesen nem kapcsolódó településeket ki lehetne venni a pályázat célterületéből.** Ezt a véleményünket arra alapozzuk, hogy a tanyák és a tanyai életforma régi elterjedési területén már nem rekonstruálható, hiszen amikor a kárpótlás megteremtette ennek lehetőségét, akkor - a bevezetőben már ismertetett okok miatt - ez nem következett be. További érvünk emellett a megoldás mellett, hogy **a tanyák, mint egy rendszer képesek nyújtani azokat az ökológiai és gazdálkodási előnyöket és szolgáltatásokat, amiért a társadalom ezt a támogatási rendszert finanszírozza.**

A TANYAFEJLESZTÉSI PROGRAM PÁLYÁZÓINAK JELLEMZÉSE

A térségi fejlesztésekre pályázók adatainak főbb jellemzői

A pályázó önkormányzatok adatainak elemzése statisztikai szempontból nem lehetséges. Ennek oka, hogy a pályázatban az 1. célterület igényléseihez nem kapcsolódott statisztikai adatgyűjtés. A részünkre átadott adatbázisban csak a fejlesztési célok megvalósulása esetén érintett tanyák száma és tanyai lakosság adatai szerepelnek. Ennek következtében nem kaphatunk képet az egy-egy település területén élő szórványokról, azok infrastrukturális állapotáról. További gondot jelent az is, hogy a megadott adatok a legtöbb esetben becslésnek tekinthetők, melynek módszerét nem ismerjük, így azok további felhasználása nem lehetséges.

A tanyák problémáinak fontosságára így lényegében az önkormányzatok által beadott forrásigények nagyságrendjéből következtethetünk, melyet elemzésünk első részében részletesen meg is vizsgáltunk. Itt megjegyeznénk azonban, hogy korábbi vizsgálataink alapján ez sem ad kielégítő képet, hiszen olyan fontos területek nem szerepeltek a pályázati lehetőségek között, mint például a közbiztonság javítása a külterületeken.

Az egyéni gazdálkodó pályázók főbb jellemzői

A gazdák adatainak elemzésénél két célunk volt, egyrészt egy leíró statisztika elkészítése, mely feltárja e sokaság jellemzőit, illetve egy **osztályozás**, melyben közös jellemzők alapján megpróbáltunk csoportokat képezni a pályázó tanyai üzemekből. Ennek jelentősége az lenne, hogy a későbbiekben talán az egyes tanyatípusokra lehetne fejlesztési elképzeléseket, jogcímekeket kidolgozni, és még hatékonyabbá tenni a támogatások felhasználását. Az elemzésünk alapját adó leíró statisztika számait - a részünkre átadott adatbázis szerint - a 310 egyéni gazdálkodóra az 5. táblázatban foglaljuk össze.

5. táblázat: A pályázó tanyai üzemek adatai gazdálkodási formák szerint

Sorcímkek	Családi gazdálkodó	Egyéni vállalkozó	Őstermelő	Végösszeg
Terület ha	1564,00	445,00	5085,00	7094,00
Terület %	22	6	72	1,00
Terület tanya mellett ha	781,00	175,00	2270,00	3226,00
Tanyán lakás kezdete év	16,74	10,24	20,73	19,52
Születés éve	1961,31	1967,86	1962,89	1963,03
Tanyán lakók fő	133,00	43,00	742,00	918,00
18 év alattiak fő	55,00	6,00	164,00	225,00
Villanyhálózat van	37,00	21,00	212,00	270,00
Egyedi áramellátás	4,00	1,00	25,00	30,00
Vezetékes víz van	2,00	2,00	29,00	33,00
Fűtő kút db	35,00	18,00	214,00	267,00
Szilárd burkolatú út van	8,00	3,00	42,00	53,00
Gépjármű van db	37,00	19,00	206,00	262,00
Településtől való távolság km	5,77	5,24	6,92	6,66
Legeltető állattartás	28,00	15,00	146,00	189,00
Állat eladás	29,00	17,00	163,00	209,00
Önellátás aránya a termelésből %	25,87	21,33	24,44	24,41
Piaci értékesítés aránya %	15,31	23,57	20,23	19,84
Felvásárlás aránya %	58,82	55,10	55,33	55,75
Nettó árbevétel Ft	2515489,00	3512477,48	2160409,13	2296672,19
Ebből mezg. árbevétel Ft	2128887,05	2355716,14	1650192,80	1758209,14
Szaktanácsadási szerződés van db	14,00	9,00	75,00	98,00
Szövetkezeti tagság db	13,00	11,00	83,00	107,00
Saját feldolgozás van db	10,00	9,00	60,00	79,00
Biotermelés van db	11,00	10,00	57,00	78,00
Tanyai turizmus van db	5	6	17	28

A 310 egyéni gazdálkodóból 39 fő családi gazdálkodó (12,5 %), 21 fő egyéni vállalkozó (6,8 %) és 250 fő őstermelő (80,7 %). A pályázaton részt vevő üzemekhez összesen 7094 ha terület tartozik, melyből 3226 ha (45,4 %) közvetlenül a tanyák mellett található. A földterület 22 %-a családi gazdaságokban, 6 %-a az egyéni vállalkozásokban és 72 %-a az őstermelők művelésében/kezelésében van.

A gazdálkodók átlagosan 19,5 éve élnek tanyán, leghosszabb ideje az őstermelők (20,7 év), míg legrövidebb ideje a vállalkozók (10,2 év). Ők egyébként az átlagéletkor alapján is a legfiatalabbak, hiszen átlagosan 1967-ben születtek. Az adatok alapján azt gondoljuk, hogy ez a csoport az 1998-2002 közötti időszakban kezdett gazdálkodni egyrészt kényszerből (magas vidéki munkanélküliség),

másrészt az EU csatlakozási felkészülés nyomán megindult agrárfejlesztések miatt (gondoljunk az 1997-es agrárfejlesztési törvényre)⁸.

A 310 adatot szolgáltató tanyai gazdaságban összesen 918-an élnek, akik közül 225 fő (24 %) 18 év alatti gyermek. A legtöbben az őstermelő tanyákon, legkevésbé az egyéni vállalkozói háztartásokban élnek. A gyermekek aránya a családi gazdaságok esetében a legmagasabb ott eléri a 41 %-ot.

Az adatbázisban kiemelt helyet kaptak az infrastrukturális mutatók, melyek a falvakban már megszokott alapinfrastruktúrák meglétét mérték fel, mint például a vezetékes víz, vagy villanyhálózat, illetve az elérhetőségre koncentráltak, mint pl. a szilárd burkolatú út rendelkezésre állása. Ebben az összevetésben a **legrosszabb helyzetet a vezetékes vízszolgáltatás esetében látjuk**, hiszen a 310 tanyából csak 33-ban (11 %) érhető el ez a közszolgáltatás, míg 267 helyen fűrt kút van (10 esetben nincs válasz a kérdésre). Ennek oka, az, hogy ezt a típusú közszolgáltatást még nehezebb és költségesebb távoli területeken kiépíteni, így itt valóban csak az egyedi megoldásoké lehet a fő szerep. Éppen ezért tartjuk fontosnak, hogy az egyéni gazdálkodói pályázatok között a továbbiakban is kiemelt helyen szerepeljen az egészséges ivóvízellátáshoz szükséges berendezések beszerzése. Ehhez még annyit tennénk hozzá, hogy az iható víz megléte nemcsak a tanyai lét alapfeltétele, hanem a gazdálkodásé, a termék előállításé is.

A fűrt kutakkal kapcsolatban különösen a Homokhátságon az állam alapvető érdeke lenne ezek teljes felmérése, a vízhasználati adatokkal együtt, hogy egyáltalán tudjuk hosszú évtizedek után a vízkivétel nagyságát a környezetileg érzékeny területeken. Természetesen nem szankcionálni gondoljuk az illegális vízvételést, de mindenképpen szükség lenne a környezettudatos szemlélet erősítésére, tekintettel a szárazodási folyamatra.

A szilárd burkolatú utak a vezetékes ivóvízhez hasonlóan nagy problémát jelentenek, hiszen a 310 tanyából mindössze csak 53-nak van ilyen megközelíthetősége. Ez különösen azért teszi nehezzé a tanyai életet és a gazdálkodást (piacra jutást), mert átlagosan e szórványok 6,6 km-re vannak a legközelebbi településtől. Ekkora távolság megtétele földúton (melyet munkagépek is használnak) rossz időjárási feltételek esetén akár szinte leküzdhetetlen akadályt is jelenthet, másrészt a családok gépjárművei is gyorsabban amortizálódnak (sűrűbb javítás és csere). Itt jegyeznénk meg, hogy a tanyák gépkocsival jól ellátottak, hiszen az 310-ből 262 helyen (84,5 %) van autó.

⁸ A következő pályázati adatlap statisztikai adatai között azt gondoljuk, hogy célszerű lenne rákérdezni arra, hogy mikor kezdte a gazdálkodást és milyen formában, valamint, hogy egyből tanyán-e, vagy az csak később következett be.

A villanyhálózattal történő ellátottság már lényegesen jobbnak mondható, bár természetesen messze elmarad a településeken szokásos bekötési/igénybevételi arányoktól. Itt is 300 tanya adatai jelennek meg, amelyből 270-ben (90 %) működik ez a közszolgáltatás. Ez mutatja, hogy mindenképpen szükség van a megújuló energiaforrások igénybevételével az egyedi kis erőművi áramtermelésre, mely támogatásban is részesült a jelen pályázatban. Elemzésünkben azonban az 1. célkitűzésbe tartozó térségi áramellátást érintő pályázatok kiírását és azok megvalósítási módját nem tartottuk teljesen jónak. Nemcsak azért nem, mert nem épült a 2005-ben és 2006-ban elkészült tervekre, hanem azért sem mert nem a probléma megoldására koncentrált. Véleményünk szerint ugyanis **nemcsak az ellátási hiányok lefedése lehet a cél, hanem a meglehetősen rossz állapotú, és alacsony teljesítményű már meglévő infrastruktúra felújítása, annak minőségi cseréje.** Hiszen sok esetben hiába van villanyhálózat, ha az olyan rossz állapotban van, vagy olyan kis teljesítményű, hogy a gazdálkodási tevékenységhez alig használható.

A pályázati adatlap statisztikai adatai között az utolsó csoport a **tanyai gazdálkodással kapcsolatos információkkal** foglalkozik. E gazdaságokban **alapvetően jellemző az állattartás**, bár a szöveges adattartalom miatt nehezen értékelhető. Ami számszerűen kimutatható, hogy 189 esetben legeltetéses extenzív tartásról van szó, illetve, hogy 209 tanyai gazdaságnak van bevétele állateladásból.

A pályázatban részvevő gazdaságokról általánosságban elmondható, hogy a **termelésüknek közel negyede megy az önellátásra**, többit piacon (20 %) és felvásárlóknak értékesítik (55 %). Az önellátás legkevésbé az egyéni vállalkozások esetében fontos (21 %). Érdekes, hogy a családi gazdaságok esetében, ha nem is sokkal (1,5 %), de magasabb a saját fogyasztásra történő felhasználás, mint az őstermelőknél. A legtöbb terméket mindhárom kategóriában a felvásárlóknak adják el a termelők, lényegében hasonló arányban, egyetlen kivétel, hogy a családi gazdálkodók esetében a piaci értékesítés (- 5%) jelentősen alacsonyabb a másik két kategóriában tapasztaltnál. Ennek oka egyértelműen a nagyobb üzemméretből következik.

Az árbevétel adatokat mindig fenntartással kell kezelni, hiszen ezek minden adatfelvétel kényes pontját jelentik. A pályázatban a mezőgazdasági árbevétel arányának minimum 50 %-nak kellett lennie az egészből, így torzul a minta és nem lehet helytálló következtetéseket levonni az adatokból.⁹ **Össességében a legnagyobb bevétele az egyéni vállalkozásoknak van, míg az őstermelők a legkisebb.** Érdekes azonban, hogy a családi gazdálkodók árbevétele minimálisan

⁹ Különösen úgy, hogy a mezőgazdasági támogatások nem tartoztak az agrártevékenységből származó árbevételbe.

haladja csak meg az őstermelőket (átlagosan 350 e Ft-tal). Ez az érték a korábbi 2005-ös vizsgálatban jóval nagyobb volt (ennek kifejtését lásd a következő fejezetben).

Az utolsó néhány kérdés a gazdálkodás körülményeire és a kiegészítő tevékenységekre vonatkozott. Szaktanácsadási szerződéssel csak 98 gazdálkodó rendelkezik (31 %). Ez egyébként véleményünk szerint alátámasztja, hogy a **hazai szaktanácsadási rendszer kiépítettsége, és ennek szakmai elfogadása a gazdálkodók részéről meglehetősen rossz**, ezen a jövőben mindenképpen javítania kellene. Különösen akkor, ha érdemben kívánjuk támogatni a kis és közepes családi üzemeket, hiszen ők szorulnak rá legfőképpen e rendszer működésére.

A **szövetkezeti és gazdatársulási tagság után érdeklődő kérdésre is nagyon kevesen válaszoltak igennel** (109 fő, 35 %). Ez a 35 %-os részvétel elmarad a Nyugat-Európában megszokottól, és azt gondoljuk, hogy ma már nem egyértelműen a szocialista múlt miatt utasítják el egyértelműen ezeket a társulási formákat, hanem a jóval frissebb TÉSZ-ekkel kapcsolatos negatív tapasztalataik alapján is sok ellenzője van az összefogásnak. Lehet ösztönözni ezt a típusú szerveződést adminisztratív és támogatási eszközökkel is, azonban ezt nem tartjuk járható útnak a mai magyar viszonyok között.

A **feldolgozással, biotermeléssel, illetve a falusi turizmussal kapcsolatos kérdésekre nagyon kevés pozitív válasz érkezett**. A biotermeléssel és feldolgozással foglalkozók szinte megegyező száma alapján arra következtettünk, hogy ez a két kategória átfedi egymást. Az adatok vizsgálata azonban azt mutatta, hogy nagyjából csak 50 %-os egyezés van, ami alapján azt állapíthatjuk meg, hogy valóban jórészt a biotermelők foglalkoznak termék előállításával, de nem kizárólagosan.

A **tanyai turizmussal foglalkozók és a biotermelők 21 esetben esnek egybe**, míg a feldolgozást is végzőkkel csak 14 esetben. Azt gondoljuk, hogy ez lenne az ideális állapot, mert a termeléstől a feldolgozásig és az értékesítésig egy helyben történik minden, ráadásul alternatív jövedelemszerzési lehetőséggel is összekötve. Az ilyen tanyák aránya a pályázók közül meglehetősen alacsony, hiszen nem éri el az 5 %-ot sem. (A feldolgozással és turizmussal is foglalkozó tanyák száma összesen 17 db.) További problémának látjuk, hogy összességében is **nagyon alacsony a tanyai vendéglátással foglalkozók száma**, amit mindenképpen a következő Tanyafejlesztési Programban ösztönözni kell, különösen annak az előbb említett összetett formáját.

Az **egyéni gazdálkodókkal foglalkozó elemzésünk második felében megkíséreltük a pályázókat csoportokba/típusokba gyűjteni**. Ettől az elemzéstől azt vártuk, hogy a következő pályázati kiírásokban ehhez igazodóan **komplex fejlesztési csomagokat (célkitűzéseket) lehessen megpályázni**. Ennek előnye az lenne, hogy maga a kiírás olyan komplex fejlesztések irányába terelné

az érdeklődőket, amelyek egymásra épülnek, és egy szervesen összetartozó fejlesztési egységet jelentenének. Ezáltal nőne a források felhasználásának hatékonysága, és egyben javulna a fejlesztések hosszú távú sikerének az esélye is.

Sajnos a fenti célt végül csak korlátozottan sikerült elérnünk. Az általunk választott osztályképzési módszer az IBM SPSS szoftverben megtalálható K-átlag (vagy más néven Jenks féle természetes törés) volt. Az elemzés során több változatot készítettünk azonban egyik sem járt elfogadható eredménnyel. Itt a véleményünk szerint legjobban magyarázható végeredményt mutatjuk be. Ebben a változatban két osztályt képezése volt a cél. Az eredményeket a 6. táblázat foglalja össze:

6. táblázat: A tanyai üzemek osztályonkénti adatai

Sorcímke	1	2	Végösszeg
Darab	120	190	310
Tanyán lakás kezdete év	17,3	20,9	19,5
Születés éve	1964,0	1962,4	1963,0
Tanyán lakók fő	378	540	918
18 év alattiak fő	96	129	225
Foglalkoztatottak száma fő	127	189	316
Foglalkoztatottakból főállásban fő	65	113	178
Terület ha	1716	5378	7094
Terület tanya mellett ha	919	2307	3226
Villanyhálózat van	101	169	270
Egyedi áramellátás	11	19	30
Vezetékes víz van	10	23	33
Fúrt kút db	110	157	267
Szilárd burkolatú út van	21	32	53
Gépjármű van db	96	166	262
Településtől való távolság km	5,7	7,3	6,7
Legeltető állattartás	86	103	189
Állat eladás	80	129	209
Biotermelés van db	42	36	78
Önellátás aránya a termelésből %	43,3	12,5	24,4
Piaci értékesítés aránya %	38,6	8,0	19,8
Felvásárlás aránya %	18,1	79,5	55,8
Nettó árbevétel Ft	1574744,2	2752626,7	2296672,2
Ebből mezg. árbevétel Ft	1222622,6	2096474,3	1758209,1
Szaktanácsadási szerződés van db	35	63	98
Szövetkezeti tagság db	32	75	107
Saját feldolgozás van db	43	36	79
Tanyai turizmus van db	17	11	28

A két csoport közötti alapvető különbség a következő adatok esetében mutatkozik:

- tanyán lakás időtartama az első csoportban 17, a másodikban 21 év,
- tanyához kapcsolódó népesség a 2. csoportban jelentősen magasabb, ezzel szemben az első csoportban a 18 év alattiak aránya jelentősebb,
- a foglalkoztatási adatok is az első csoportban kedvezőbbek,
- a második csoportba nagyobb üzemméretű gazdaságok tartoznak (28,3 ha átlagosan, az 1. osztály üzemei csak 14,3 ha),
- az első csoportban 85 %-os a villanyhálózati ellátottság,
- az első osztály szórványai átlagosan majdnem két kilométerrel közelebb találhatóak a településekhez,
- az igazán markáns különbségeket az önellátás arányában, és a felvásárlói értékesítés csatornában láthatjuk, ez alapján az első csoport termelésének közel fele önellátásra kerül, míg a maradékot főként piacon értékesítik, ezzel szemben a második osztályba tartozó gazdaságok csak átlagosan 10 %-an termelnek önellátásra, és 80 %-ban felvásárlók számára értékesítenek,
- az árbevételi adatokban is ennek megfelelő különbségeket látunk,
- a feldolgozás, és a tanyasi turizmus aránya ennek megfelelően az első csoportban a nagyobb.

Összefoglalva tehát az **1. osztályba a később kialakult tanyai gazdaságok tartoznak**, melyekben magasabb a gyermekek száma, és fejlődésükben még egy korábbi fázisban tartanak, mint a 2. csoportba tartozók. Általában a településekhez közelebb helyezkednek el, ezért például a villanyral való ellátottságuk sokkal kedvezőbb. Az üzemméretük jelentősen kisebb, az önellátás még komoly tényező, és a többi terméküket főként piacon értékesítik. **A 2. osztályba tartozók nagyobb üzemek, melyek főként felvásárlás útján értékesítenek**, az önellátás aránya minimális, ezáltal jóval magasabb árbevétellel rendelkeznek.

A fentiek alapján úgy gondoljuk, hogy az **első csoport alapvetően gazdaságfejlesztési (piacra jutási) támogatásokban érdekelt**, míg a második csoport emellett alap infrastrukturális és elérhetőségi problémákkal is küzd.

A TANYAI GAZDÁLKODÁS JELLEMZŐINEK VÁLTOZÁSA AZ EURÓPAI UNIÓS CSATLAKOZÁS UTÁN

Elemzésünk e részének az **eredeti célja a 2005-ös Tanyakutatás tanyai gazdálkodás jellemzőire vonatkozó eredményeinek összevetése volt a 2011-es adatokból megállapíthatókkal.** Ezt a célkitűzésünket csak részben tudtuk teljesíteni, melynek okát analízisünkben bővebben is kifejtjük.

A 2005-ös Tanyakutatás egyik fő vizsgálati területe volt a tanyai gazdálkodás jellemzőinek feltárása a Homokhátságon. Ebben az anyagban két elemzés készült egy klasszikus mezőgazdasági földrajzi és egy közgazdasági szemléletű. Az alapadatbázist az FVM által a gazdaregisztráció és a földalapú támogatás mellett gyűjtött statisztikai adatai szolgáltatták. Az adatbázis szerint a Homokhátság 104 településén mintegy 31 000 regisztrált gazdálkodó (üzem) volt, melyből 8024 üzem székhelye (az összes több mint 25 %-a) volt külterületi címen bejegyezve. Fontos jellemzője volt ezen adatoknak, hogy lényegében a 2003-as, 2004-es gazdálkodás jellemzőit tették vizsgálhatóvá

A 2011-es adatbázis (melyben egyes elemek 2010-re vonatkoznak, mint például az árbevétel) jóval kevesebb rekordot tartalmaz (310 tanyai gazdaság) és területi tekintetben sem egyezik a kettő. Fontos hasonlóság azonban, hogy mindkettő adatai támogatási kérelmekből gyűjtötték (ezt az adatok hitelessége miatt tartjuk fontosnak, hiszen a lehetséges ellenőrzés ez irányba hathat), azonban részben eltérő feltételek mellett. Sajnos a 2004-es adatbázisból nem lehet egyértelműen kiszűrni azokat a tanyai üzemeket, amelyek megfeleltek volna a Tanyafejlesztési Program kiírásának¹⁰, így erre végül nem is törekedtünk. Emellett az is gondot okozott, hogy **végül a gyűjtött, és még inkább a valóban elemezhető adattartalom meglehetősen kis részben fedi át egymást.** Éppen ezért ebben a rövid áttekintő elemzésben csak néhány kérdésre és problémára koncentráltunk:

- hogyan változott az üzemméret, milyen jelentősége van az állattenyésztésnek,
- milyen a gazdálkodók életkori megoszlása,
- mennyi embert foglalkoztatnak a tanyai gazdaságokban,
- milyen üzemtípusba sorolhatók a bejelentkezett pályázók a 2005-ös kutatás eredményei alapján,

¹⁰ Itt alapvetően három probléma merült fel: a 2004-es adatbázisban a külterületi székhellyel regisztrált üzemek vannak, amelyek nem mind tanyák, másrészt nem tudjuk, hogy oda vannak-e bejelentkezve lakcím szerint a gazdálkodók, végezetül ugyan vannak árbevétel adataink, de ezek számítási módja nem egyezik meg a pályázati kiírásával.

- összességében milyen irányban haladtak a változások az elmúlt hét év folyamán az életképességet illetően.

A Tanyafejlesztési Program 464 lezárt pályázatot tartalmazó adatbázisában 310 gazdálkodó adatait találjuk meg. Ezek gazdálkodási forma szerint a következő megoszlást mutatják (lásd 7. táblázat):

7. táblázat: Tanyai gazdaságok száma gazdálkodási formánként

Gazdálkodási forma	Fő	2011-es arány (%)	2004-es arány (%)
Családi gazdálkodó	39	12,58%	4,95%
Egyéni vállalkozó	21	6,77%	2,72%
Őstermelő	250	80,65%	92,33%
Végösszeg	310	100,00%	100,00%

A 2004-es a 2011-es adatok összevetése egy fontos különbségre irányítja rá a figyelmünket a külterületi üzemek gazdálkodási formáit illetően, még akkor is, ha tudjuk, hogy a két adatbázis „mintavétele” több vonatkozásban eltér. Ez pedig az, hogy a tanyai gazdálkodókon belül az őstermelők részaránya az elmúlt években csökkenő tendenciát mutat. Ezt a folyamatot egy 2010 kutatás Bács-Kiskun megyei adatok vonatkozásában is kimutatta (Farkas J. Zs. –Csatári B., 2011). Az 1997-ben bevezetett őstermelői statisztikai-nyilvántartási rendszer eredete lényegében a korábbi háztáji gazdálkodási rendszerben gyökerezik. Célja az volt, hogy kedvezmények nyújtása mellett – tekintettel a mezőgazdaság kitettségeire – a nem vállalkozásszerűen működő termelők tevékenységét is feltárja, azt a kormányzat számára is láthatóvá tegye. 2006 októberében az APEH szerint összesen 1,3 millió ilyen igazolványt tartottak nyilván, ami alapján nem lehet meghatározni e csoport valós számát tekintettel, a családi regisztrációra, és arra, hogy sokan több igazolványt is igényeltek az évek során. Szabolcs-Szatmár megyében 150 ezer, Bács-Kiskunban 100 ezer igazolványt állítottak ki a megyei földművelésügyi hivatalok az 1997-es bevezetés óta. A 2000-es évek elejére a megyében az évente megújított őstermelői igazolványok száma 50-60 000 közöttire csökkent.¹¹ 2008-ban az őstermelők számára is kötelezővé tették az adószám igénylését, melynek következményeként – feltehetőleg az adminisztráció nehézségei miatt – sokan nem érvényesítették az igazolványukat. Az őstermelők száma Bács-Kiskun megyében ennek következtében 30-33 000 főre csökkent. Mindezek tükrében valószínűsítjük, hogy nemcsak a mintavétel különbségei miatt

¹¹ A pontos szám sajnos sem az FVM, sem az APEH nyilvántartásából nem derül ki, hiszen 2006-ban a két hivatal adata között 100 ezres eltérés volt (Pólya Á., 2009).

tapasztaljuk a 12 % körüli részarány csökkenését az agrárnépesség e részének, hanem ez valóban egy erőteljes negatív tendenciát jelez.

A családi gazdaságok arányának emelkedése viszont a mintavétel különbségéből ered, hiszen e gazdaság kategóriának a jelentősége (többlettámogatások) lényegében a nemzeti rendszer kifizetésével megszűntek. Eredetileg 2001-ben a 326/2001-es számú Kormány rendelettel hozták létre ezt a gazdálkodási formát. A következő kormányváltásig (2002) kiemelten támogatták őket annak érdekében, hogy életképes, ártermelő, egy család éves megélhetését biztosító paraszti üzemek jöjjenek létre. Saját és mások elemzései (Nagyné Demeter D., 2007) alapján (Bács-Kiskun és Hajdú-Bihar megyében) számuk érdemben az elmúlt időszakban nem változott jelentősen.

Az egyén vállalkozók arányának 4 % körüli emelkedését egyrészt szintén az adatbázisokban szereplő „minták” különbözőségével magyarázhatjuk, másrészt azt gondoljuk, hogy az őstermelői kategória adminisztrációs szabályainak változása többeket ösztönzött arra (különösen azokat, akik nagyobb gazdasággal rendelkeztek), hogy egyéni vállalkozóként folytassák tovább tevékenységüket.¹² Ez különösen akkor lehetett még inkább fontos, ha az induló ÚMVP-s támogatások felhasználásával diverzifikálták gazdaságukat és az agrártermeléshez kapcsolódó más tevékenységek végzésébe is belefogtak (pl.: falusi turizmus-szolgáltatások).

8. táblázat: A tanyai gazdaságok által művelt terület, gazdálkodási formánként

Gazdálkodási forma	Terület (ha)	Arány (%)	2004-es arány (5)
Családi gazdálkodó	1564	22,05%	19,13%
Egyéni vállalkozó	445	6,27%	7,12%
Őstermelő	5085	71,68%	73,74%
Végösszeg	7094	100,00%	100,00%

A különböző gazdasági formák által kezelt területek nagyságát a 7. táblázatban megismert számarányuk tükrében érdemes vizsgálni. A családi gazdálkodók területhasználatának magasabb aránya a pályázati adatbázisban meglévő felülreprezentáltságukból következik.

Ennél sokkal érdekesebb az egyéni vállalkozó és az őstermelői kategóriákban megfigyelhető adatok változása, amely a birtokméretek változásának tükrében értelmezhető. A 7. és 8. táblázat adataiból azt szűrhetjük le, hogy az **egyéni vállalkozók száma - hiába bővült jelentősen az általuk**

¹² 2008-ban az egyéni vállalkozások száma országosan 297 e-rel nőtt (42,3 %-kal), amely növekmény egyértelműen az őstermelők egyéni vállalkozóvá válásának tudható be hiszen, 2007-ben a nemzetgazdasági ágazatok közül a mezőgazdaság adta e kategóriában nyilvántartottak 6,7 %-át addig 2008 végére a részesedése 24,9 %-ra nőtt (Pólya Á., 2009).

használt földterület aránya - ezzel ellentétesen változott. Ennek oka, hogy az e gazdálkodási formához köthető birtoknagyság csökkent (lásd 9. táblázat), a felhasznált adatbázisok tekintetében átlagosan több mint 5 ha-ral. A változás hátterében az állhat, hogy 2008-ban ez a gazdálkodói csoport nagy számban hígult fel a korábbi őstermelői csoportból, amelynek hatására csökkent az átlagos üzemméret.

9. táblázat: Átlagos üzemméret gazdálkodási formánként

Gazdálkodási forma	Átlag birtok 2011 (ha)	Átlag birtok 2004 (ha)
Családi gazdálkodó	40,10	39,60
Egyéni vállalkozó	21,19	26,86
Őstermelő	20,34	8,18

Az őstermelők esetében pont ellentétes helyzetet figyelhetünk meg, tehát a számbeli arányuk 12 %-os csökkenése a területhasználatban csak 2 %-kal jelenik meg. Ennek oka az időközben lezajlott **birtokkoncentrációs folyamat**, melynek során a 8 ha-ról az átlagos üzemméretük 20,34 ha-ra nőtt. Ez tendencia nemcsak a külterületi székely gazdaságokban jelentkezik, hanem a 2004-es csatlakozás után az egész magyar mezőgazdaságra jellemző. 2010-es kutatásunk Bács-Kiskun megye üzemeiben is kimutatta ezt a folyamatot. E szerint a megyében az átlagos birtokméret négy év alatt (2006-2010 között) 13,7 ha-ról 18,21 ha-ra nőtt. Tekintve, hogy Jász-Nagykun-Szolnok megyében, valamint a Hajdúságban (amelyek a célterület részei) a gazdálkodás jellegéből következően (szántóföldi, több térségben kifejezetten nagyüzemi művelés) nagyobb birtokméretek vannak, így Homokhátságot is magába foglaló Bács-Kiskun adatánál kb. 10 %-kal nagyobb 2011-es 20,34 ha-os átlagos üzemméret mértékadó számnak tűnik (különösen, hogy azt gondoljuk itt valóban azok pályáztak, akik fejleszteni szeretnék már meglévő gazdaságukat).

10. táblázat: Árbevétel gazdálkodási formánként

Gazdálkodási forma	Átlagos nettó mg. árbevétel (Ft)	Árbevétel arány (%)	Átlagos nettó mg. árbevétel 2004 (Ft)	Árbevétel arány 2004 (%)
Családi gazdálkodó	2128887,05	15,23%	4202327,32	14,21%
Egyéni vállalkozó	2355716,14	9,08%	8284338,028	15,38%
Őstermelő	1650192,80	75,69%	1115936,447	70,41%

Az árbevétel adatok értelmezésekor (10. táblázat) egyrészt olyan következtetéseket vonhatunk le, amelyek az eddig leírtakkal összhangban vannak (pl.: az egyéni vállalkozók árbevételének aránycsökkenése, a számuk növekedése ellenére is magyarázható, hiszen sok őstermelő került át ebbe a kategóriába 2008-ban), és olyanokat is, amelyek annak ellentmondani látszanak, mint például a családi gazdaságok adatai. Itt azonban azt gondoljuk, hogy a pályázat kiírási feltételei között szereplő 50 %-os mezőgazdasági árbevételi arány a nagyobb bevétellel rendelkezőket sújtotta inkább¹³ (a kb. azonos birtokméretből következően azoknak lehet nagyobb a jövedelme, akik más forrásból is rendelkeznek bevétellel), illetve, hogy az eredeti minta a Homokhátság területére vonatkozott, ahol magasabb az intenzív kultúrák aránya, azoknak magasabb a jövedelmezősége is.

Az őstermelő árbevételének növekedése összetett okokkal magyarázható egyrészt azóta jelentősen nőttek az élelmiszerárak (a felvásárlási árak természetesen kevésbé), másrészt volt egy jelentős birtokkoncentrációs folyamat, aminek következményeként kialakult nagyobb üzemméret (kb. 100 %-os növekedés) a bevételek növekedését is hozta (kb. 65%). Azt gondoljuk, hogy ez azonban elmarad az adatokból következő javulástól, aminek több oka lehet, de itt is alapvetően azt gondoljuk, hogy az intenzív kultúrák művelése kevésbé jellemző a 2011-es adatbázisban szereplő termelők esetében, ami magyarázhatja az adatok különbségét. Másik megfontolás lehet, hogy a birtokméret növekedésével a gazdaságok termelésének hatékonysága nem nőtt megfelelő mértékben. Ennek elősegítésére egy hasonló gépberuházás programra lett volna szükség, mint 2004 előtt, amire az EU tagság keretében már nem nyílt lehetőség. Harmadik okként az új alternatív termelési módokat, az agrár-környezetgazdálkodás elterjedését feltételezhetjük (a 250 őstermelőből 57 jelölte be, hogy biogazdálkodással foglalkozik), ami szintén magyarázhatja az két adat arányváltozásának különbségét.

11. táblázat: Foglalkoztatottak gazdálkodási formánként

Gazdálkodási forma	Foglalkoztatottak 2011 (fő)	Ebből főállásuak (fő)	Foglalkoztatottak 2004 (fő)
Családi gazdálkodó	51	29	28
Egyéni vállalkozó	20	11	154
Őstermelő	245	138	45
Végösszeg	316	178	227

¹³ A rendelet tartalmaz egy 5 millió Ft-os nettó árbevétel határt is, ez is hozzájárulhatott talán ahhoz, hogy a családi gazdálkodók árbevétele ilyen alacsonynak adódott 2004-hez képest.

Érdekes lenne összehasonlítani még a gazdaságok foglalkoztatási adatait is, ha azok a valóságot tükröznék. Azt gondoljuk azonban, hogy a pályázati adatbázisban szereplő adatok különböznek a 2004-es adatoktól. Nyilvánvaló, hogy az őstermelő üzemekben foglalkoztatottak nagy száma arra vezethető vissza 2011-ben, hogy a termelők saját magukat írták be a pályázati úrlapra, tehát **önfoglalkoztatásról van szó**. Nyilvánvaló emellett az is, mindkét év adataiból, hogy ezeknek a kis üzemeknek a bevallott (hivatalosan is kimutatható) foglalkoztatásban nagyon kicsi a szerepük. **Vélelmezzük azonban, hogy a szürke, illetve feketegazdaság tekintetében jelentős vidéki foglalkoztatónak tekinthetjük őket a szezonmunkák idején**. Ennek nagyságát azonban becsülni nem tudjuk, és nyilvánvalóan a Homokhátság intenzív kultúráiban ennek nagyobb lehet a szerepe, mint más térségekben.

Az eredeti 2005-ös kutatásban annak jelentős részét tette ki, hogy az adatbázisban szereplő külterületi üzemeket megkíséreltük gazdaságtípusokba besorolni a birtok adatok és az árbevétel figyelembe vételével. Eredetileg két nagy hipotetikus csoportot határoztunk meg a szociális mezőgazdasági üzemeket és a versenyző típusúakat. Ezekben belül két-két további üzemtípussal, amit a következő táblázat szemléltet.

12. táblázat: Hipotetikus tanyai üzemtípusok

Típus	Birtokméret (ha)	Árbevétel (E Ft)
Házkörüli gazdaság	0-5	0-1000
Részmunkaidős, kisegítő gazdaság	5,01-10	1001-2200
Családi gazdaság	10,1-50	2201-6000
Mezőgazdasági vállalkozás, nagyüzem	50,1-	6001-

A 2005-ös elemzés eredményét itt nem ismételve az adatok alapján a pályázó gazdálkodók jelentős részének üze­me a részmunkaidős, kisegítő gazdaság kategóriába sorolható mindhárom gazdálkodási forma esetén. Azt gondoljuk ezeknek a támogatása a Tanyafejlesztési Program szellemiségével teljesen megegyezik, hiszen olyan gazdákról van szó, akiknek láthatóan egy minimális segítségre van szükségük, hogy azon a termelési szinten, és üzembővítési beruházási korlátokon túllépjenek, amelyek már évek óta akadályozzák gazdaságuk növekedését. Véleményünk szerint az elnyerhető 2 millió Ft-os támogatás épp azt teszi lehetővé tehát, hogy a szociális típusú mezőgazdaság „felső” határáról átlépjenek a versenyző (a valóban piacképes) csoportba, még akkor is ha annak esetleg hosszú évekig a legveszélyeztetettebb részét alkotják majd. Éppen ezért a programban mindenképpen növelni kell az egyéni gazdáknak nyújtott támogatás

arányát, mert azt gondoljuk, hogy ezzel lehet leghatékonyabban elérni a kitűzött célokat. Megfontolandó az is, hogy a már nyertes termelők a következő években kapjanak, ha nem is pénzbeli, de egyéb jellegű támogatást (pl.: vállalozási tanácsadás, pályázati tanácsadás, kedvezményes hitellehetőség, közös marketing, hálózatba szervezés) azért, hogy a fejlesztéseket hosszabb távon is valóban sikerre tudják vinni.

13. táblázat: A gazdák életkora gazdálkodási formánként

Gazdálkodási forma	Átlag életkor 2011	Átlag életkor 2004
Családi gazdálkodó	49,69	47,81
Egyéni vállalkozó	43,14	46,60
Őstermelő	48,11	54,52

Végezetül a magyar mezőgazdaság egyik legégetőbb problémáját a gazdálkodók elöregedését vizsgáltuk meg a külterületi üzemek esetében. A 13. táblázat adatai alapján azt gondolhatjuk, hogy két gazdálkodási forma esetében kedvező folyamatok indultak be e tekintetben az elmúlt pár évben. Azt gondoljuk, hogy ez csak a pályázók sajátos összetételének köszönhető, aminek a háttérében az állhat, hogy a legidősebb házkörűli gazdálkodást folytatók kis számban jelentek meg ügyfélként, nem kívántak ezzel a pályázati lehetőséggel élni. Azt gondoljuk, hogy az ilyen üzemeket vivők tisztában voltak azzal, hogy tevékenységüket a családból nem kívánja folytatni senki, így felesleges lett volna az önrészt erre költeniük egyébként is szűkös megélhetési kereteikből. Más oldalról megvilágítva a dolgot olyanok pályáztak, akik hosszabb távon bíztak a befektetésük megtérülésében.

Az egyén vállalkozói réteg fiatalabbá válása a 2008 után lezajlott számnövekedésből is következik, hiszen nyilvánvalóan olyanok választották az őstermelés után e gazdálkodási formát, akik az agrártermelésben látták jövőjüket. Valószínűleg ez a csoport kedvezőbb életkori jellemzőkkel bírt, így egészében javíthatott a korábbi mutatókon.

A családi gazdálkodók adata lényegében várható volt, hiszen 2002 után számuk nem változott, családon belül történhetek személycserék, azonban az állandó létszám miatt valószínűsíthető volt, hogy némileg kedvezőtlenebb adatokat fogunk kapni az ő esetükben. Az életkor tekintetében azt állapíthatjuk meg tehát, hogy a kedvező adatok látszólagosak, azt más korábbi országos vizsgálataink nem támasztják alá (Csatári B.- Farkas J. Zs., 2010). A gazdálkodók

előregedésének negatív folyamata továbbra is folytatódik, melyre megoldást találni még sem európai sem magyar szinten nem sikerült.

Összefoglalásként a tanyai gazdasági fejlődési tendenciáiról a következőket állapíthatjuk meg:

- a tanyai üzemek gazdálkodási formáiban az országos trendeknek megfelelő változások következtek be, köszönhetően az őstermelőket érintő 2008-as adminisztratív változásoknak,
- az egyes gazdálkodási formák területhasználatban elfoglalt helye érdemben nem változott,
- hasonlóan az MVH által regisztrált nem külterületi gazdálkodókhoz, a tanyai gazdaságok esetében is egy erőteljes birtokkoncentrációs folyamatot figyelhetünk meg,
- a birtokméretek növekedésének ütemét nem éri el az árbevétel növekedése, sőt bizonyos kategóriákban azok „felhígulása” miatt kedvezőtlenebb adatokat látunk,
- az egyéni kisgazdaságok saját bevallásuk és a hivatalos statisztikák sem tudnak jelentős munkaerőt foglalkoztatni, jelentőségük inkább az önfoglalkoztatásban mutatkozik meg,
- a Tanyafejlesztési Programra pályázatot benyújtott üzemek jelentős részben a szociális és a versenyző mezőgazdasági üzem határán helyezkednek el, így támogatásuk azt a segítséget adhatja meg számukra, hogy valódi piacra termelő gazdasággá váljanak,
- jelen adatbázis adatai a gazdálkodók életkora tekintetében részben kedvezőbb képet mutatnak, mint a megyei és országos vizsgálataink, azonban ezt a pályázaton résztvevők „sajátos” mintavételének tudhatjuk be.

A TANYAFEJLESZTÉSI PROGRAM PÁLYÁZATÁNAK MEGÍTÉLÉSE AZ ÉRINTETT SZAKEMBEREK VÉLEMÉNYÉNEK TÜKRÉBEN

Kiindulópontok, módszerek

A Tanyafejlesztési Program pályázati rendszerének sikeressége kapcsán, fontos feladatként fogalmazódott meg a 2011 szeptemberében induló pályázatokról alkotott első benyomások és tapasztalatok feltárása. A 2012-es kiírás megalapozása és a program hosszú távú eredményességének biztosítása érdekében indokoltá vált a pályázók véleményeinek és javaslatainak gyors összegzése. Így 2012 januárjában – közvetlen a szerződéskötési időszakot követően – egy prominencia-interjúzásra került sor. Az interjúkon 15 fő nyilatkozott, részletesen kifejtette a pályázat eddigi időszakáról alkotott észrevételeit, és egy következő pályázattal kapcsolatos javaslatait. A kérdezettek a térségi-települési célterületeken tevékenykedő, szakavatott személyek, akik valamennyien a nyertes pályázók közül kerültek ki. Az interjúalanyok kivétel nélkül mindannyian a tanyákért felelősséget érző, a vidéki térségek és szórványtelepülések megújulását már évtizedek óta szorgalmazó szakemberek, illetve helyi döntéshozók és polgármesterek voltak.

A pályázati nyomon követés első szakaszában zajló prominencia-interjúzás során, a kérdezettek kiválasztásakor arra törekedtünk, hogy valamennyi, a program által kijelölt nagyobb tanyás övezet – a homokhátsági, nyírségi, hajdúsági és békési térség – reprezentálva legyen, mindemellett figyelembe vettük, hogy alapvetően különböző célterületeken nyertes pályázók szólaljanak meg. A munka során a kérdezett szakemberek abszolút mértékben együttműködőnek bizonyultak. A felkeresésnek a többség egyértelműen örült, a témával összefüggésben szívesen fejtették ki meglátásaikat.

A megkérdezett szakemberek

1. <i>Bartha Alajosné Csemő, polgármester</i>
2. <i>Bicskeiné Morvai Krisztina Nyársapát, jegyző</i>
3. <i>Bódi Szabolcs Kunszentmiklós, polgármester</i>
4. <i>Csörszné Zelenák Katalin Kecskemét, Falugondnokok Duna-Tisza közti Egyesülete ügyvezető</i>
5. <i>Debreceni Lajos Békéscsaba, Körös Vidékért Akciócsoport – ügyvezető, LEADER HACS koordinátor</i>
6. <i>Fényi István Debrecen, Hajdú- Bihar megyei falugondnokok egyesülete</i>
7. <i>Germán Gabriella Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Falugondnok Egyesület - ügyvezető</i>
8. <i>Kiss Attila Hajdúböszörmény, polgármester</i>
9. <i>Kiss Miklós Nyársapát, polgármester</i>
10. <i>Kőváriné Dr. Bartha Ágnes Kecskemét, Bács-Kiskun megyei Agrárkamara - elnök</i>
11. <i>Kutasi Ferenc Szentkirály, alpolgármester</i>
12. <i>Dr. Laczják István Nagyhalász, jegyző</i>
13. <i>Szabó Gellért Szentkirály, polgármester</i>
14. <i>Szabó János Kecskemét, Bács- Kiskun Megyei Kormányhivatal falugazdász hálózat-vezető</i>
15. <i>Szabó Tibor Kecskemét, pályázatíró szaktanácsadó</i>

Az interjúk során feltett kérdések

1.	Hogyan ítélik meg magát a pályázat lebonyolítását, annak menetét (kiírási feltételek, benyújtás, elbírálás, adminisztráció, szerződés és – ha már megtörtént vagy folyamatban van – a kifizetés körülményeit)? Milyenek ítélik: - a pályázat elkészítéséhez szükséges külső információk és dokumentációk megszerzési lehetőségét - a támogatás céljainak és feltételeinek megismerhetőségét, egyértelműségét - a pályázat értékelési, bírálati szempontjainak előzetes nyilvánosságát - a támogatási döntés szakmai megalapozottságát - a támogatási döntés és szerződéskötés időigényét- és beosztását - a teljes támogatási összeg elszámolásának folyamatát (amennyiben már ez elindult) - a támogatást közvetítő intézményrendszer együttműködő készségét?
2.	Mennyiben véli megfelelőnek a Tanyafejlesztési Program pályázatában megjelölt fő célokat?
3.	Egyetért-e a célterületekkel és a célcsoportok megjelölésével?
4.	Megfelelőek tartja-e a pályázat forráselosztását, a források megosztásának arányát?
5.	Milyen támogatási jogcímekre lenne még szükség program bővítése esetén?
6.	A pályázatnak mennyire sikerült elérni a program célcsoportjait?
7.	Mi az, ami hátráltatta ezt az elérést?
8.	Mely pályázati feltételek jelentettek gondot?
9.	Volt-e olyan belépési küszöb, ami széles rétegek pályázatát akadályozta meg, akik egyébként a célcsoportokhoz tartoztak volna?
10.	Milyen további feltételeket javasol?
11.	Hogyan ítéli meg a meghirdetett értékelési szempontokat?
12.	Van-e javaslata új értékelési szempontok bevezetésére?
13.	Általában milyen irányban fejlesztené tovább a programot, milyen hangsúlyok mentén?
14.	Miben változtatna a következő kiírásban?
15.	Érdemesnek tartaná-e a területi differenciálás bevezetését, egyes terület specifikus célok támogatását?
16.	A megvalósítás nyomon követésével kapcsolatosan, az értékelés során milyen indikátorok használatára van szükség?

A prominenciák által megfogalmazott vélemények

A Tanyafejlesztési Program pályázati lebonyolításának és annak adminisztratív körülményeinek megítélése

A kérdezettek többsége szerint a pályázat jól felépített, logikus struktúrájú. A pályázati felület egyszerű, könnyen kezelhető volt mind az önkormányzatok, mind a gazdák számára. A prominenciák egyöntetű véleménye szerint „a pályázat mind tartalmilag mind formailag átgondolt volt - a hatóság munkáját pontosság és rugalmasság jellemezte”. „Az adatlap kitöltése és a háttéranyagok előkészítése nem okozott gondot, minden viszonylag könnyen értelmezhető volt” – fűzték hozzá a válaszadók. Az elkészítés során csupán egy-két helyen észleltek problémát, de az még a pályázat beadási időszakában megoldódott. A kérdezettek közül két pályázó jelezte, hogy a kitöltés közben technikai hibát talált, de miután azt jelezték a kiíró felé, azt rövid időn belül ki is javították.

A pályázat lebonyolítását, annak menetét (kiírási feltételek, benyújtás, elbírálás, adminisztráció, szerződéskötés) alapvetően nagyon jónak ítélték. A támogatás céljainak és feltételeinek megismerhetősége, egyértelműsége jó, a pályázat elkészítéséhez szükséges külső információk és dokumentációk megszerzési lehetősége, az értékelési, bírálati szempontjainak előzetes nyilvánossága megfelelő volt. A támogatási döntést követően a szerződéskötés gördülékenyen zajlott. A támogatást közvetítő intézményrendszer ügyfélbarát módon, együttműködően intézte a legfontosabb ügyeket. A pályázat lebonyolításával kapcsolatban egy fő jelezte, hogy az online felületen feltüntetett, kapcsolattartásra megjelölt központi telefonszám elég nehezen volt elérhető a pályázat leadása előtti időszakban. Ez egy kissé nehezítette a munkát, de néhány napon belül a pályázónak sikerült felvennie a kapcsolatot az illetékes hatósággal.

Egyesek számára a határidő nagyon szűk volt, illetve a pályázat szövegezését még mindig körülményesnek értékelték, „bizonyos bekezdések bonyolultak megfogalmazva” – jegyezte meg egy pályázatíró.

A pályázat időbeosztására vonatkozó javaslat

A kérdezettek többsége szerint egy évben elégséges volna egy pályázatot kiírni. Ez a megvalósítást és az ellenőrzést is szolgálná, másfelől a gazdálkodás évszakos igényeihez is jobban igazítható lenne. Az év eleji pályázat-benyújtási időszak a legoptimálisabb - március 15-ig lezajló

szerződéskötésekkel, (praktikusan a pályázói kör ekkor tud leginkább felkészülni). „ Arra kell törekedni, hogy a megvalósításra több idő maradjon – ideális esetben ez egy teljes év.”

A pályázati célokról alkotott vélemények

A válaszadók egyöntetű vélekedése szerint a tanyák fejlesztését célzó pályázat mind a hazai agrárszektor, mind a vidékfejlesztés és a környezeti fenntarthatóság szemszögéből nézve rendkívül fontos kezdeményezés. Valamennyi interjúalany elsőként kihangsúlyozott megállapítása volt, hogy maga a pályázat egy hiánypótló támogatást tesz lehetővé, amely hozzájárulhat a tanyarendszer fennmaradásához, ezzel javítva a vidéki gazdálkodás lehetőségeit, a lakosság életkörülményeit és esélyegyenlőségét, a kultúrtájak állapotát és a környezet minőségét. Korábban ekkora volumenű anyagi támogatáshoz a tanyai társadalom nem tudott hozzáférni, mivel sajnálatos módon „a tanyáról a központi szabályozó rendszerek többsége nem vett tudomást”. „A pályázat egy jelentős eredménye a hazai vidékfejlesztésnek, talán az első igazán jó kiírás, mely a valódi lokális fejlesztések irányába hat.” „A jó irányú elmozduláshoz szükséges, várva-várt lökés benne van ebben a pályázatban, amellyel a jelenleg életképes tanyák fenntarthatóvá tehetik magukat” – fűzték hozzá a válaszadók.

A szakemberek rendkívül fontosnak vélik, hogy a központi döntéshozók felismerték azt a tényt, miszerint a tanyák fejlődése kapcsán nem csak az infrastruktúra-fejlesztésre kell helyezni a hangsúlyt, hanem a lokális gazdaság megerősítésére és a humán-fejlesztésekre is – „az infrastruktúra, a tradicionális tudás és az emberi tényező nélkül semmit nem ér”. „A kiírók figyelembe vették az egyes célcsoportok mindennapi igényeit és korábban megfogalmazott javaslatokat – ebben a tekintetben a részletek is átgondoltak voltak, a pályázat a valós igényeknek megfelelő közösségi célokat szolgál” – jegyezték meg a szakemberek.

A kérdezettek szerint a pályázatban kiírt célok és a célterületek kijelölése tehát jó, ugyanakkor mindenki hangsúlyozta, hogy a pályázati keretösszeg a pályázók számához képest nagyon kevés, mindenütt reménykednek a pályázati keretösszeg megemelésében (erről egyébként a többségnek pontos információja van).

*A pályázati források elosztásáról alkotott vélemények, javaslatok***A pályázati források elosztásáról alkotott vélemények eltérőek voltak!**

Többen úgy vélekedtek, hogy a jelenlegi forráselosztási arányok optimálisak, - „az elosztásra került összegek életszerűek és a célterületekhez, feladatokhoz mérten optimálisak voltak, ezen még 1-2 évig nem szabad változtatni”. A kérdezettek fele azonban úgy vélte, hogy a különböző célterületek közötti támogatási összegek megosztása nem reális, a forráselosztás tehát további átgondolásokat igényel. „A megcélzott fejlesztési feladatokhoz szükséges munkához képest a forráselosztás aránytalan, ezen mindenképp javítani szükséges” – jegyezte meg az egyik prominens személy.

A kérdezettek jelentős része vélekedett úgy, hogy a források elosztásakor, az egyéni tanyafejlesztésekre szánt összegeket meg kell növelni – ezen belül is a tanya-felújítási célt kell tovább erősíteni, még azoknál a tanyáknál is, amelyekben a gazdálkodás csak kiegészítő jellegű. Mindössze egy interjúalany vélte úgy, hogy az önkormányzatok sokkal inkább hatékonyan tudják felhasználni a pályázati forrásokat, mint az egyéni gazdálkodók. „A tanyán élők megélhetésének javításában az önkormányzatoknak nagyobb szerepe van, mint maguknak az egyéni termelőknek” – tette hozzá.

Fontosnak tűnik tehát a forrásallokáció újragondolása, és megfontolandó, a két nagy támogatott kör arányainak felülvizsgálata. A belső források átcsoportosítása kapcsán a következő javaslatok fogalmazódtak meg:

- Az önkormányzati pályázatok támogatásának aránya a Tanyafejlesztési Program pályázati rendszerén belül csökkenthető.
- Az egyes térségi - települési célok esetében, a támogatási összeg felső határát 20 millió forintban kellene maximalizálni.
- A tanyagazdaságok fejlesztésére jutó keretösszeget meg kellene emelni.
- A gazdálkodókra jutó de minimis támogatások maximális kerete alacsony, nem minden esetben teszi lehetővé az érdemi fejlesztést. (Egyesek szerint 3-4 millió forint felső határ lenne ésszerű).

A támogatott célok sokrétűsége kapcsán is többféle vélemény fogalmazódott meg. Egyesek szerint a pályázat hatalmas pozitívuma a sokféle cél támogatása, míg többen a célterületek és csoportok leszűkítését sokkal hatékonyabbnak vélik. Többen úgy vélik, hogy az önkormányzatok

számára elkülönített összegekkel két fő célra kellene összpontosítani: az útkarbantartásra és tanyagondnok hálózatok megerősítésére. A települési szintű célok közül – a legtöbb válaszadó szerint – a legfontosabb a külterületi utak felújítása karbantartása, és az e célokat szolgáló gépvásárlás. A kérdezett polgármesterek szerint a tanyagondnokságok támogatása is nagyon fontos! Sőt „a tanyagondnoki hálózatok munkáját és pályázati részvételét támogatandó - az elszámolható költségek körét még tovább lehetne bővíteni” – tették hozzá.

Egyesek a gazdák irányába történő források átcsoportosítását azzal indokolják, hogy az önkormányzati támogatások hasznosulása az önkormányzati rendszer átalakulása miatt némileg kétséges lehet. Az önkormányzatok egy részének a pályázatok kezelésével kapcsolatban (főként a 2000 fő alatti településeken) gondjai lehetnek, mivel kérdéses lesz az apparátus működése, amely megfelelően kezelné a pályázatokat.

A válaszadók túlnyomó többsége úgy vélekedik, hogy a tanyai termékek piacra jutása az első kiírásban „túldimenzionált („túltámogatott”) célként szerepelt”. A lokális termékek piacra jutását mindenki kardinális kérdésnek tekinti, de a helyi „kispiacok működtetése a jelen helyzetben aggályos” – „nem igazán önkormányzati, inkább vállalkozói feladat” – „félő, hogy fizetőképes kereslet nem lesz meg helyben”. Emellett „még az is probléma lehet, hogy nincs meg a megfelelő mennyiségű helyi termék, így aztán a helyi piacra máshonnan kell beszállítani. Ebben az esetben viszont „a beruházás csak pénzkidobás”. A piacszervezést országos szinten kell megoldani, ez nem lehet a tanyaprogram célja, hiszen ez nagyon komoly, nemzeti agrárpolitikai feladat, amelynek megoldását nagyobb volumenű intézkedésekkel lehetséges megoldani. „A belföldi kertészeti kisgazdálkodók termékeinek piacra jutásának kérdése elsődleges, a többi céllal összevetve mégis úgy látjuk, hogy a piacteremtésre aránytalanul nagy összegek jutottak” – tette hozzá több prominencia. A tanyaprogram természetesen hozzájárulhat a helyi áruk értékesítéséhez, ennek ellenére a forráselosztás során e célterületre jutó összegeket érdemes redukálni és egy bizonyos összegben (10-20 millió forintban) maximalizálni az egy pályázatra jutó összeget – fejtették ki többen.

A források felhasználásával kapcsolatban többen a következő felosztást javasolták:

- 50% egyéni gazdálkodók
- 25% **komplex fejlesztések** - Ezzel a kérdezettek lényegében egy új támogatási jogcímre utalnak, amely nem egy-egy kiemelt célterületre fókuszálna, hanem szélesebb körű fejlesztést és megvalósítást tenne lehetővé az önkormányzatok, a kamarák, a falu- és tanyagondnokok számára.

- 25% a korábban megadott specifikus térségi, települési célterületre.
- A specifikus célterülettel kapcsolatban általános vélekedés volt, hogy minden évben ki kellene jelölni egy **kiemelt célterületet**, amelyre a forrásokat összpontosítanák.

Néhány válaszadó úgy vélte, hogy az egyéni gazdálkodók esetében kizárólag a legfontosabb célokra kell „irányítani” a rendelkezésre álló összegeket. Egyesek szerint a 3. g, h és i támogatási célokat a tanyaprogramtól függetlenül kellene megoldani. „A tanyai szintű ivóvízjavítást, a külterületeken zajló korszerű szennyvízkezelést, valamint a háztartási,- és gazdálkodási szintű alternatív energiafelhasználást központi alapokból, illetve egyéb pályázati forrásokból kellene biztosítani” - jegyezte meg egy válaszadó.

Új célterületekkel, támogatási jogcímekekkel kapcsolatos javaslatok

- Többen javasolták a „**komplex fejlesztésre szóló programtámogatások**” jogcím megjelenítését, amely sokak szerint kitűnő alkalmat adna az agrárkamarák tevékenységének kifejtésére, de bizonyos egyesületek és önkormányzatok számára is.
- A kérdezettek egy csoportja szerint, az önkormányzatok által megvalósítható speciális célterületek közé be kellene emelni a vállalkozói attitűd formálását, valamint a **vállalkozásfejlesztés mentális és ismereti oldalának bővítését** elősegítő felnőttképzési formákat: pl. biogazda tanfolyam, kapcsolatépítési-, szervezési, valamint a helyi marketing, turisztika, gazdálkodás összehangolására vonatkozó ismeretek legjobb gyakorlatok helyi alkalmazhatóságának lehetőségeire irányuló képzés.
- A térségi, települési szinten új jogcímként lehetne megfogalmazni a „**külterületi biztonság megteremtését**” – javasolta néhány kérdezett.
- Egyes érdekelt szakemberek szerint külön specifikus célterületet kellene létrehozni a **tanyagazdaságok információhoz juttatása céljából**. Szerintük a gazdálkodók között zajló és a hatóságokkal, szervezetekkel folyó mindennapos kommunikáció mindenképp fejlesztést igényel, amire érdemes lenne elkülöníteni bizonyos nagyságrendű, viszonylag alacsonyabb összegű forrásokat.
- A térségi támogatások kapcsán merült fel egy új támogatási jogcím bevezetésének ötlete. Egyesek szerint ugyanis egyértelműbbé kellene tenni a „**megyei érdekelttségű egyesületek**” pályázatban való megjelenítését. Ezt azzal indokolták, hogy bizonyos térségekben, főként az ország észak-keleti térségben, a megyei szinten tevékenykedő egyesületeknél gondot okozott

a települési kör leszűkítése, hiszen a megyében sokkal több tanya van, ami az egyesület gondozásába tartozik, mint amennyi azokon a településeken, amelyeket a pályázat célterületként jelölt ki. A tanyákért felelősséget érző egyesületek az egész térségben (megyében) gondolkodva tevékenykednek, ezért szakmailag indokolatlannak találták a településenkénti pályázatok benyújtását. „Nehéz a pályázatból kieső települések felé kommunikálni a szelekciót és a döntést, hiszen mindenütt hasonló problémákkal küzdenek a szabolcsi tanyás településeken”. A megyei érdekeltségű pályázók esetében ezt a dilemmát a kérdezettek szerint akkor lehetne feloldani, ha a pályázati kiírásban megjelölt települési kört módosítanák, vagy ha a különböző egyesületek által megpályázható célokat a pályázat egyértelműen elkülönítené – **„új támogatási jogcímre volna szükség, amely kimondottan egyesületeket célozna”**. „A tanyagondnokságok funkciója és érdekeltségi területe más mint az egyesületeké, akik szintén sok-sok hasznos dolgot valósíthatnának meg”. „Megoldás lehet, hogy ha az egyesület székhelyét vennék alapul, illetve ha megyei szervezetről van szó, akkor ne legyen települési szintre lebontott elvárás” – javasolta egy interjúalany.

- Egy prominens személy megjegyezte, hogy az önkormányzatok számára a további pályázati kiírások során meg kellene jeleníteni az **„mezőgazdasági termelőeszközök, gépek beszerzésének”** lehetőségét is, hiszen a közösen működtetett drága gépek számos gazdát kiségitenének, akik egyébként a fenntartásukat nem tudnák biztosítani.
- Egyes szakemberek szerint új cél lehet még **„a családok környezettudatos külterületi életformájának támogatása”** is.

A feltételekre és az értékelési rendszerre vonatkozóan elhangzott javaslatok, észrevételek

A megkérdezett körben általános volt a vélekedés, miszerint **a pályázatnak sikerült elérnie a megjelölt célcsoportokat. A többség szerint a feltételek reálisak voltak.** Ezzel kapcsolatban az egyik kérdezett véleménye a következő volt: „Sajnos a pályázatba nem férhet bele minden helyi kezdeményezés, vagy ötlet”. „A helyi elképzelések és igények alapvetően fontosak, de ha nincs közép és hosszú távú társadalmi hasznosulásuk, akkor ezek közpénzből nem jogosultak fejlesztésre. Az ésszerű elosztás tehát nem igény kérdése! A tanyafejlesztési pályázatnak az a feladata, hogy megtalálja a helyi társadalmi hasznosulást szolgáló, támogatandó célokat, amelyben nincs helye a lobbiknak, a patrónusok keresésének, a politikai érdekellentéteknek”.

Támogatási feltételekre vonatkozó javaslat – a területi differenciálás kapcsán megfogalmazott vélemények

Egyes szakemberek kihangsúlyozták, hogy „a tanyai fejlesztéseknek konzekvensen a települési érdekeket szolgálva kell megvalósulniuk, hiszen a város-vidék, vagy falu-vidék kapcsolatok harmóniája és az együttműködés csak akkor valósulhat meg, ha mindkét fél (a település és a külterület is) tudja, hogy mit is akar”. „A feltételrendszert tovább kell gondolni, mégpedig a helyi fejlesztési koncepcióknak megfelelő irányokban tudatosítva a tervezést. A tanyafejlesztések szinergikus hatására utalva, egyesek megjegyezték, hogy „a feltételek meghatározásakor és az értékelési pontrendszer korrigálásakor figyelembe kell venni, hogy az egyes pályázatok más fejlesztési forrásokat is vonzanak.”

Többen hangsúlyozták, hogy „a létező települési, térségi fejlesztési tervekkel ellentmondó külterületen megvalósítható célok támogatása értelmetlen - pl. a tanyai turizmus is csak akkor működik, ha a település is képes idegenforgalmi fejlesztésekre, ha az adott térségben is van erre kapacitás, és az adott önkormányzat is támogatja a külterületein megvalósuló vendégforgalmat”. „Először is legyen egy jó területi, települési terv, aminek a rész céljaira a tanyák is pályázhatnak. A tanya kiemelése indokolt, de attól ennek még a területi irányokhoz illeszkedően kellene működnie”. A szakemberek nagyon fontosnak vélik tehát, hogy települési szinten az adott térségi adottságoknak megfelelő célokat támogassanak, amelyek fejlesztési tervekben, programokban már szerepelnek – vagyis a pályázati támogatásoknak a meglévő terület specifikus célokat kell szolgálnia. „A pontozásban is jelenjen meg az, ha a pályázat jól illeszkedik a helyi valóságnak megfelelő, már meglévő elképzelésekhez és a korábbi tervezési dokumentumokhoz” – vetették fel a prominenciák.

A jogosultak körére vonatkozó feltételek megítélése

A kérdezettek többsége szerint az 50%-os mezőgazdálkodásból származó bevétel kiszámításakor az egyéni gazdálkodók esetében figyelembe kellene venni az agrártámogatásból származó bevételeket is. Úgy vélik, hogy e feltétel miatt túl sok –egyébként támogatásra érdemes – tanyai gazdaság nem vehetett részt a pályázaton. Többen kifogásolták, hogy a bevételi arányokat egy bizonyos évre vonatkozóan kellett megadni, ráadásul épp a 2010-es évre hivatkozva – „ami egy igen rossz, vis majorokkal teli év volt”. Az 50%-os agrárbevételi arányt „több év alapján kellene átlagolni” – javasolta néhány szakember.

A kérdezettek kétharmada szerint sok olyan, egyébként más feltételeknek megfelelő, gazdálkodó nem tudott pályázni, aki nem a külterületi szórványokon, hanem a falu belterületén él. Ezen gazdálkodók egy részénél – akik egyértelműen igazolni tudják tevékenységük társadalmi hasznosságát - érdemes volna kivételt tenni, **„bizonyos határokon belül rugalmas pályázati feltételként kellene kezelni a bejelentett lakcím kérdését – elsősorban az állattartást vállalók körében”** – hangsúlyozta többször is egy interjúalany.

A válaszadó prominenciák közül néhányan úgy vélték, hogy az egyéni gazdálkodókra vonatkozó feltételek közé – a tanyagazdaság agrártermelésből származó bevételei kapcsán – **be kellene építeni egy alsó bevételi küszöbértéket is – „1 millió forint körüli értékhatáron”**. Néhányan ugyanakkor úgy vélték, hogy a **felső küszöbértéket 5 millió forintról érdemes lenne 3 millió forintra redukálni**. E „két küszöbérték meghatározásával épp azokat a kisgazdálkodókat tudná támogatni a pályázat, akiknek volna esélye a hosszú távú fennmaradásra”. „Az árbevételi küszöb optimális meghatározása a garanciája lehet a még életképes, de már a fenntartathatóság küszöbén álló tanyák továbbélésének” – vélekedett egy kérdezett.

Az „önerő” meghatározásával kapcsolatos javaslat

A megkérdezett prominenciák szerint az **egyéni gazdálkodói pályázatok értékelésekor el kellene ismerni a saját befektetett élő munkát**. Ennek legkézenfekvőbb módja lehetne a személyes munka elszámolhatósága, amelyet az 25%-os önerő kiváltására is felhasználhatnának a gazdálkodók. Egyesek szerint ezt az értékelés során, pluszpontokkal kellene motiválni, ösztönözve a tanyán élőket a helyben befektetett szakmunkára.

Az önerő elismerése kapcsán merült fel a kalákák megerősítésének kérdése is. Egyes válaszadók szerint, a tanyai térségekben kimondottan **támogatni kellene a kalákákat**, mivel „ez a hagyományos kölcsönös segítségnyújtáson alapuló munkavégzés a helyi gazdaság- és közösségfejlesztés tekintetében meghatározó együttműködési forma”. „A kalákákra vonatkozó jogi szabályzókat enyhíteni kell, a vidéki-tanyás térségekben szükség van a családi, rokonsági munkamegosztásra, ennek legálisnak kell lennie” – fejtette ki egy prominencia. Egyes válaszadók szerint a kalákában való munkavégzés, a „helyi közösségben rejlő önerő” felvállalását az értékelésben is figyelembe kellene venni.

A kérdezett prominenciák szerint nem volt olyan belépési küszöb, ami széles rétegek pályázatát akadályozta meg, akik egyébként a célcsoporthoz tartoztak volna.

Az értékelési rendszerre vonatkozó egyéb javaslatok között egy válaszadó megemlítette, hogy érdemes volna több pluszpontot adni azoknak a gazdálkodóknak, akik vállalnák az őshonos haszonállatok tartását, illetve felmerült, a parlagfű irtás, mint kötelezettségvállalás.

A finanszírozással kapcsolatos javaslat

További javaslatként fogalmazódott meg a **kedvezményes előfinanszírozási lehetőségek bevezetésének igénye**, amely olyan tőke nélküli családok részére nyújtana esélyt, akik hosszú távon a tanyai gazdálkodásban látják megélhetésüket, viszont önerővel nem rendelkeznek. Az egyéni gazdálkodói pályázathoz egyesek elképzelhetőnek tartják egy **specifikus banki konstrukció** társítását. E válaszadó meglátása szerint ez az életképesség határán lévő tanyai lakosságot lendítené át egy holtpontra, ezzel fenntartható pályára állítva a tanyai gazdaságok egy jelentős részét. Ebben az esetben **elsősorban a gazdálkodást segítő, nem pedig a szociális célokat szolgáló pályázókat kellene előtérbe helyezni**. Ugyanezen válaszadó szerint: a pályázatban érintett önkormányzatok egy része rendkívüli mértékben eladósodott, így az anyagiak előteremtése, még a 10% -os önrész is igen komoly megterhelést jelent. Ezért a települési szintű tanyafejlesztési célok megvalósításának elősegítésére szintén létre lehetne hozni egy kedvezményes kamatozású hitelkonstrukciót, amely a **rossz anyagi háttérrel rendelkező települések** környékén is biztosíthatná a külterületi életforma javítását.

A nyomon követéssel és az ellenőréssel kapcsolatos vélemények

A legtöbb válaszadó szerint a számonkérés nagyon fontos, ezért valamennyi nyertes pályázatának megvalósulását ellenőrizni kell. Az ellenőrzés komoly támogatása (m megszervezése és finanszírozása) elengedhetetlen, mivel a pályázat eredményeinek hasznosságát kizárólag a beható nyomon követés mutathatja meg. „A kiíróknak és pályázóknak tisztán kell látnia, hogy a tanyafejlesztés közös érdek, nem csak a vidék, de az egész ország érdekét szolgáló folyamat. Ebben a becsületesen elvégzett munka, döntő lesz – hiszen saját magunk felé kell elszámolnunk.” „A bizalmi tőke csak emberközeli konzekvensen működő támogatás során jöhet létre” – mondta egy válaszadó. „A pályázat eredményességének értékelése, mérése igen összetett. A monitoring feltétlenül szükséges, a nyertes pályázatok során megvalósuló célok ellenőrzése a pályázat hosszú távú működése és valós hasznosulás végett”.

A nyomon követés egyszerűsítése kapcsán többen javasolták, hogy a **nyerteseket kötelezni kell a monitoringban való közreműködésre**. Egyesek szerint már a szerződéskötések előtt fel kellene venni egy alapállapotot, amelyhez a pályázat megvalósulásakor bekövetkező változást viszonyítani lehet - vagyis „szakértők kellene a kiindulópont rögzítéséhez és a megvalósulás utáni nyomon követéshez”. Ehhez gyakorlati szakembereket lehetne igénybe venni, akik egyenként megállapíthatják a sikerességet és hasznosságot (pl. tanyagondnok, állatorvos, agrár-ellenőr).

Néhány válaszadó szerint a pályázat során szaktanácsadókat kellene hozzárendelni a megnyert projekthez, akik egyfajta revizorként is közreműködhetnének. Ezen túl – többek szerint – a nyerteseknek komoly **fenntartási garanciát kell vállalnia**; 5 év kötelezettséget. „Ha a megvalósítás során nem történik meg a vállalt feladat, akkor kizárás szükséges több évre” – fűzte hozzá egy érdekelt prominencia.

Az indikátorokkal kapcsolatos vélemények

Konkrét indikátorokra vonatkozó javaslata mindössze egy-két interjúalanynak volt, ezeket a „tanyafejlesztési program pályázatának indikátorai” c. listába beépítettük.

Mindemellett a kérdezettek meghatározó része hangsúlyozta, hogy „a legfőbb mutató a társadalmi hasznosság lehet”. „A tapasztalatokon, személyes benyomásokon keresztül lemérhető változások igen fontosak, a fejlődés sokszor nem számokban mérhető, hanem közérzetben” – jegyezte meg egy interjúalany.

Összegzés

A megkérdezett prominenciák szerint a Tanyafejlesztési Programhoz kapcsolódó pályázat a hazai vidékfejlesztés mérföldköve. A pályázat első szakasza minden tekintetben igen sikeresnek tekinthető. Magát a pályázatot, valamint annak lebonyolítását, menetét alapvetően minden kérdezett nagyon jónak ítélte.

A pályázat rendkívül népszerű volt. Mind az önkormányzatok, mind az egyéni gazdálkodók részéről nagyon nagy volt az érdeklődés. Mindemellett az is egyértelművé vált, hogy a pályázati alap nagyon kevésnek bizonyul, az egyes támogatási összegek nem elegendők az egyes célterületeken jelentkező igények kielégítésére.

A kérdezettek egy része markánsan állást foglalt azon véleménye mellett, miszerint célszerű lenne a forrásallokáció újragondolása, és megfontolandó a két nagy támogatott körre jutó pénzalapok arányainak felülvizsgálata. Sokan – a pályázat hasznosulása szempontjából – nagyon fontosnak látják a tanyagazdaságok fejlesztésére jutó keret határozott megnövelését. Mint ahogyan azt többen is kifejtették: – a forráselosztás során érdemes újragondolni a különböző célterületekre beállított összegeket, illetve érdemes redukálni az önkormányzatokra eső arányokat, különösen a tanyai termékek piacra jutása célterület esetében.

A szakemberek egyetértettek abban, hogy a tanyaprogram önmagában nem kezelheti a külterületek súlyos ökológiai-természeti, és társadalmi-gazdasági problémáit, de nagyon jó helyi kezdeményezésekre ad lehetőséget, amelyek példaértékkel bírnak majd. Amennyiben tehát sikerül tartani, vagy növelni a támogatási összegeket, úgy egyre többen- és többen járulhatnak hozzá – mind az egyének, mind a települési közösségek szintjén – a speciális, szórványokhoz kötődő, vidéki életforma megőrzéséhez, a természetközeli gazdálkodás fellendítéséhez, az ökoszisztéma szolgáltatások népszerűvé válásához. Mindezek összegződő hatása révén, a jövőben javulhat a hazai vidéki térségek népességmegőrző képessége és a lokális gazdaságok versenyképessége.

A TANYAFEJLESZTÉSI PROGRAM PÁLYÁZATÁNAK LEHETSÉGES INDIKÁTORAI

Bevezetés

A következőkben összeállított indikátor-lista, a pályázatok nyomon követését segítő – elviekben lehetséges – valamennyi indikátor-mutatót tartalmazza.

Az indikátor-listában kiemelve vannak feltüntetve azok a legfontosabb mutatók, amelyekhez valószínűsíthetően kvantitatív mérőszámok is rendelkeznek.

A listából a végső indikátorok kiválasztása és pontosítása, a kérdőíves elégedettségmérés feldolgozása után, a harmadik munkafázis előkészítése során történik.

A települési és térségi fejlesztések lehetséges indikátorai

Tanyai termékek piacra jutásának elősegítése

- A pályázat révén **piacra kerülő tanyai termékek száma**, a bevezetett termékek mennyisége, minősége és az egyéb (korábbi) termékekhez viszonyított mennyiségi arányai A kiemelt indikátorokhoz – a pályázati adatlapos értékelésből fakadóan – konkrét kvantitatív indikátorszámok rendelkeznek
- **A piacfejlesztések által érintett tanyák száma**
- **A piacfejlesztések által érintett lakosok száma**
- **A fejlesztésbe bekapcsolt tanyák számának növekedése**
- **A projekt során feltárt tanyai termékek száma, jellemzői**
- **Védjegy és minőségi tanúsítvány bevetése /mindezek száma és típusa**
- A termékek értékesítését biztosító piac létrejötte, működésének jellemzői, mérete és speciális paraméterei, a korábbi piacméretekkel való összevetése, valamint a forgalmazott termékek száma, a vevőforgalom és mindezek változása
- Az önkormányzat által létesített bolt mérete, a forgalmazott termékek száma, a vevőforgalom – (illetve a felújított részleg mérete, a forgalmazott termékek száma, a vevőforgalma)

- Vertikális integrációban résztvevő települések és gazdálkodók száma, valamint az ezáltal piacra jutó termékek száma, jellemzői
- Új, létrehozott piackapacitások mennyiségi jellemzői és a korábbi állapotokhoz való aránya
- Az értékesítést segítő új szolgáltatások és az azokban közreműködők száma, jellemzői
- A munkák során foglalkoztatottak száma

A tanyás térségek külterületi földútjainak karbantartását, felújítását biztosító gépek, eszközök beszerzése

- **Az újonnan beszerzett gépek száma, mérete, kapacitása**
- **A karbantartott út hossza (és a korábbiakban karbantartott szakaszokhoz mért aránya)**
- **A felújított gépek száma, mérete, kapacitása**
- Az újonnan beszerzett gépek munkaképessége és teljesítménye a korábbi e célra szolgáló gépekéhez képest
- Az felújított beszerzett gépek munkaképessége és teljesítménye a korábbi e célra szolgáló gépekéhez képest
- A jobban elérhető érintett dűlőutak és tanyák száma
- A javított utakon zajló forgalom növekedése
- A munkák során foglalkoztatottak száma

A villany nélküli tanyák energiaellátását megújuló energiaforrásokkal biztosító önkormányzati fejlesztések

- **Az újonnan villannyal ellátott tanyák száma**
- **Az érintett lakosok száma**
- A megújuló energiaforrások hasznosítása a háztartásban és a gazdálkodásban (teljesítménymutatók és arányszámok)

A tanyákon élők egészséges ivóvízzel történő ellátása érdekében szükséges vízminőség vizsgálatok elvégzése

- **A vizsgálatok száma**
- **Az érintett tanyák száma**
- **Az érintett lakosok száma**
- A pontos paraméterekkel rendelkező kutak száma
- GPS koordinátákkal ellátott kutak számának változása

A tanyagondnoki szolgálatok fejlesztése

- **A tanyagondnoki szolgálat munkájában résztvevők növekedése**
- **A tanyagondnoki szolgálatot igénybe vevők száma**
- **A különböző szolgáltatások által érintett lakosság számának növekedése**
- **Újonnan megvalósuló programok száma és a programokban résztvevő tanyák száma**

Térségi tanyafejlesztési programok kidolgozása

- **Az újonnan felmért és beazonosítható tanyák száma**
- **A programdokumentum elkészülése**

Tanyagazdaságok fejlesztésének lehetséges indikátorai

A tanyaépület felújítása

- **A tanyaépület felújítása során érintett m²-szám**
- A felújítás során érintett helységek száma, jellege
- A felújított m² szám aránya a tanyaépülethez képest
- Az érintett lakosok száma
- A munkában érintett helyi lakosok száma

A gazdasági épületek felújítása

- **Az adott épület/ek felújítása során érintett m²-szám**
- A felújítás során érintett helységek száma, jellege
- A felújított m² szám aránya az összes gazdasági épülethez képest
- A munkában érintett helyi lakosok száma

A gépek felújítása, beszerzése

- **A felújított gépek száma, típusa,**
- **Az új gépek száma, típusa**
- A felújított gépekkel elvégzett munka aránya az éves munkán belül
- Az beszerzett gépekkel elvégzett munka aránya az éves munkákhoz képest
- A munkában érintett helyi lakosok száma

A karám és kerítés felújítása

- **A kialakított, vagy felújított karám és kerítés hossza méterben (aránya az összes kerítéshez - karámhoz) képest**
- A karámok és kerítések funkciója, hasznossága
- A munkában érintett helyi lakosok száma

Vetőmag-vásárlás és gyümölcsfa beszerzés

- **A vásárolt vetőmag értéke és mennyisége**
- **A vásárolt gyümölcsfa mennyisége és értéke**
- Aránya az összes vetőmagbeszerzéshez képest
- Aránya a növényállományhoz képest

Állatállomány kialakítás beszerzés

- **A vásárolt állatok száma és értéke**
- Arányuk a teljes állatállományhoz képest

Megújuló energia

- **A megújuló energiafelhasználás aránya a tanya összes energiafelhasználásához képest (értéke)**
- A megújuló energia típusa és becsült megtérülési ideje
- A környezetkárosító anyagok csökkenésének aránya

Ivóvízminőség javítása

- **A beruházást követően előállítható egészséges ivóvíz mennyisége és aránya**

Szennyvízkezelés- és elhelyezés

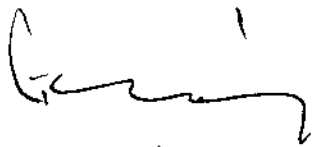
- **A kezelt szennyvíz mennyisége és aránya**
- Az elhelyezett szennyvíz mennyisége és aránya, felhasználása

Egyéb

- **Bevételek becsült várható növekedése** (a termelői, agrárpiaci, tanyasi vendéglátásból származó és egyéb bevételek elkülönítésével)
- **Ökogaikodásból származó** – a pályázat révén termelt – **termények, termékek száma**, valamint aránya az össz-termelésen belül
- A pályázat révén tartott **őshonos magyar fajták száma** – és az azokból előállított termények, termékek száma, valamint aránya az össz-termelésen belül
- A pályázat révén termelt **tájfajták száma** – és az azokból előállított termények, termékek száma, valamint aránya az össz-termelésen belül
- A pályázat révén termelt **kísérleti növények száma** – és az azokból előállított termények, termékek száma, valamint aránya az össz-termelésen belül
- A megélhetés javulásának egyéni megítélése, a tanyán élők életszínvonalának, közérzetének és optimizmusának körülírásával (szubjektív jelzők - skálázással)

IRODALOM

- BECSEI J. 1990: Az alföldi tanyarendszer változása. In: Tóth J. (szerk.): *Tér – idő – társadalom. Huszonegy tanulmány Egyedi Györgynek*, MTA RKK, Pécs, 52-57. p.
- BECSEI J. 2002: A tanyarendszer jövőbeni alakulására ható tényezők. *Magyar Tudomány*, 2002/9, 1196-1213. p.
- BÓDI F. 2004: A tanyai társadalom. In: Csatári B. – Kiss A. (szerk.): *Tanyai kaleidoszkóp. A 2002-2003. évi tanyakollégium munkájának eredményei*, MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet, Kecskemét, pp. 149-150.
- CSATÁRI, B. (ed) 2005: Tanyakutatás 2005. Kutatási jelentések. (Készült a Duna-Tisza közti Homokhátság vízpótlásáról szóló országgyűlési és kormányhatározatok nyomán, a Magyar Regionális és Területfejlesztési Hivatal Kiemelt Térségi Programok Főosztálya megbízásából.). Kecskemét: MTA RKK ATI,
- CSATÁRI B., FARKAS J.ZS. 2010: Attempts for the introduction of rurality, agrarian role and self-sufficiency of hungarian micro-regions. In: Kulcsár L, Kulcsár JL, Marosi L (szerk.): *Regional Aspects of Social and Economic Restructuring in Eastern Europe: The Hungarian Case*. Budapest: Hungarian Central Statistical Office, 2010. pp. 104-120. (ISBN:978-963-235-293-0)
- FARKAS J. ZS.; CSATÁRI B. 2011: Agrár- és vidékföldrajzi kutatások Bács-Kiskun megyei példák. In: Unger J.; Pál-Molnár E. (szerk.): *Geoszférák 2010: A Szegedi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskola és a Környezettudományi Doktori Iskola (Környezeti geográfia és Környezetföldtan programok) eredményei*. Szeged: SZTE TTIK Földrajzi és Földtani Tanszékcsoport, 2011. pp. 129-168. (GeoLitera)
- MILTÉNYI K. 1997: Településhálózat. In: Kollega Tarsoly István (eds): *Magyarország a XX. században II. kötet*. Szekszárd, Babits Kiadó, 243-253. p.
- MOLNÁR M. (2006): A tanya szerepváltozásai az alföldi településrendszerben. In: Füleky Gy. (eds): *A táj változásai a Kárpát-medencében, Település a tájban*, Környezetkímélő Agrokémiáért Alapítvány, Gödöllő, p. 239-243.
- NAGYNÉ DEMETER D. 2007: A családi gazdaságok birtokméret és földhasználat szerinti megoszlása Hajdú-Bihar megyében. *Agrártudományi Közlemények*, 26, (különszám), pp. 130-136
- ÓNODI G. 1990: Tanyák a törvények markában. *Számadás* 18. p.
- PÓLYA Á. 2009: Foglalkoztatók és foglalkoztatottak a mezőgazdaságban. Farmit portál, http://www.farmit.hu/rde/farmit/hs.xsl/-/html/agrostratega_foglalkoztatok-es-foglalkoztatottak-a-mezogazdasagban.htm

FAZEKAS István
főigazgató

2012. november 1.

